

»58. srečanje mladih raziskovalcev Slovenije 2024«

***Pomoč zavezniškim vojakom v Mariboru in
širši okolici med 2. svetovno vojno***

Raziskovalno področje : Zgodovina

Druga področja: Zgodovina

Raziskovalna naloga

Avtorica: Mia Novak

Mentor: Saša Mikić, spec., prof.

II. gimnazija Maribor

Maribor, februar 2024

Vsebina

Povzetek	VI
Zahvala.....	VIII
1 Uvod	1
1.1 Hipoteze naloge.....	6
1.2 Metodologija dela	6
2 ODZIV MARIBORČANOV NA NEMŠKO OKUPACIJO	7
2.1 Razkosanje slovenskega ozemlja.....	8
2.2 Prihod nemcev in vzpostavitev nemške uprave v Mariboru	10
2.3 Okupatorjeva raznarodovalna politika	12
3 TABORIŠČE ZA VOJNE UJETNIKE STALAG XVIII-D	16
4 POBEGI IZ UJETNIŠTVA	18
4.1 Aretacije in deportacije	18
4.2 Vojni ujetniki.....	18
4.3 Ralph Churches.....	19
4.4 Vranov let v svobodo	20
5 USODA SESTRELJENIH PILOTOV V OKOLICI MARIBORA.....	27
5.1 Slovenci na strani zaveznikov.....	27
5.2 Prvi letalski napad na Maribor	28
5.3 Tri nemška letala na tleh.....	29
5.4 Zadet nad Dunajem	29
5.5 Sestreljena nad Slovenskimi goricami in Mariborom	29
5.6 Pekel nad Štajersko.....	30
5.7 Pet srečnežev.....	30
5.8 Marec 1945	30
6. MEDNARODNI RAZISKOVALNI CENTER 2. SVETOVNE VOJNE MARIBOR.	31
7.INTERVJU Z IZO VERDEL	32

8. DRUŽBENA ODGOVORNOST	37
9. ZAKLJUČEK.....	38
6 10. VIRI IN LITERATURA	41
Priloge	1

Kazalo slik

Slika 1: Maribor 1941	1
Slika 2: Živina in vozovi.....	2
Slika 3: Zastava schutzstaffela.....	3
Slika 4: Token Osvobodilne Fronte	4
Slika 5: Spomenik pri Treh žeblih na Osankarici	4
Slika 6: Maribor 1944	6
Slika 7: Dr.Sigfried Uibereither	7
Slika 8: Slovensko ozemlje med drugo svetovno vojno	9
Slika 9: Razdelitev slovenskega ozemlja med drugo svetovno vojno	10
Slika 10: Okupacija slovenskega ozemlja.....	12
Slika 11: Naj utihne slovenska beseda.....	14
Slika 12: Vagon, ki je prevažal vojne ujetnike	17
Slika 13: Pot pobega Vranov let v svobodo.....	23
Slika 14: Partizanska zvezda tretje stopnje	27
Slika 15: Skrivnosti iz zraka	31
Slika 16: Uspešni pobegi iz Stalag XVIII D v Mariboru.....	1
Slika 17: Primerjava števila ujetnikov različnih narodnosti skozi mesece	2

POVZETEK

Nemška okupacija v času 2. sv. vojne je za mnoge ljudi pomenila prelomnico v njihovem življenju. Okupacijo je doživelo tudi naše mesto Maribor, kjer so se v sklopu s ponemčevanjem vršili številni raznarodovalni ukrepi med katere uvrščamo množične aretacije. Raziskala sem kako so le te bile povezane z ustanovitvijo zbirnih taborišč za izgnance. Seveda pa zbirna taborišča niso bila napolnjena zgolj s Slovenci.

Osredotočila sem se na lokalno zgodovino in talce iz Sovjetske zveze, katere je okupator v času 2. sv. vojne namestil v nacistično taborišče za sovjetske vojne ujetnike Štalag 18D v Mariboru. Posvetila sem se tudi pobegom iz taborišč in usodi, ki je doletela sestreljene pilote v okolici Maribora. Spoznala sem nastanek enega izmed najbolj prepoznavnih projektov Veleposlaništva Ruske federacije v zgodovinskem in spominskem pomenu, Mednarodnega raziskovalnega centra 2.svetovne vojne Maribor. S pomočjo arhiva Muzeja narodne osvoboditve Maribor sem raziskala nastanek in delovanje Štalaga 18D. Na mestu le tega pa sem opravila intervju.

Ključne besede

Maribor, Stalag 18D, sovjetski vojni ujetniki, Štajerska, okupacija, raznarodovalna politika, pobegi, trpljenje, pomoč, MRC Maribor.

ZAHVALA

Iskreno bi se rada zahvalila svojemu mentorju,
brez njegovih napotkov in pomoči naloga v takšni obliki sploh ne bi obstajala.

Zahvala gre tudi vsem, ki so mi pomagali pri iskanju in zbiranju primerne gradiva.

Seveda ne smem pozabiti tudi na osebe, ki so se prijazno odzvale moji prošnji, da jih intervjuvam.

1 UVOD

Maribor je bil med drugo svetovno vojno močno prizadet s strani okupatorja. Kot posledica številnih raznarodovalnih postopkov v našem mestu je Maribor postal pomembno žarišče narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem.

V Mariboru so se marca 1941 pričele demonstracije, ki so presegale vse organizirane shode do tedaj. Komunisti so prvi stopili v akcijo in vsem organizacijam po šolah in delavnicah poslali kurirje, ki so pojasnjevali nastal položaj. Bili so proti trojnemu paktu, nacionalizmu in fašizmu, a ljudje so verjeli, da niso. Kurirji so ob pojasnjevanju položaja podali tudi naročilo, da je potrebno zvečer organizirati velike demonstracije. Tudi druge politične stranke so se vključile v priprave na demonstracije. Kljub temu da so po mestu krožile policijske patrulje in razganjale posamezne skupine, ki so štejele več kot 3 ljudi, demonstracij niso uspele preprečiti, kajti tudi časopisi so pozivali ljudi, naj se udeležijo manifestacij. (Žnidarič, 1997, 45)

Slika 1: Maribor 1941

(dostopno na:

https://www.google.com/search?q=maribor+marec+1941&client=firefox-b-d&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwjF6Zus65f9AhV8Q_EDHR7LCW8Q_AUoAXoECAEQAw&biw=1088&bih=442&dpr=1.76#imgsrc=HAK_GrG1JpE1PM, 15.02.2023)

Nacisti so v začetku aprila kljub demonstracijam in uporom napadli Jugoslavijo. Mesto so hitro okupirali in Maribor so poplavile nacistične zastave s kljukastimi križi, izložbe polne Hitlerjevih fotografij... Mariborski Nemci so se sprehajali po ulicah v suknjičih s kljukastimi križi. Ljudstvo je želelo prodor sovražnika zaustaviti, da bi pripomogli k temu so porušili mostove čez reko Dravo. Potrebe vojske so v Mariboru terjale tudi mobilizacijo osebnih in tovornih avtomobilov, prav tako kot vprežne živine in vozov. Vse zajete objekte so pošiljali v Dravsko dolino in proti Šentilju. Komunisti so spodbudili organizacijo in izbiro prostovoljcev za jugoslovansko vojsko. Največji odziv se je opazil pri mlajšem prebivalstvu, med prostovoljci pa je bilo veliko neopredeljenih. Več sto mladih je že v Mariboru dobilo orožje in uniforme, drugi pa so se ponje vozili proti Slovenski Bistrici, Celju in Novemu mestu. V Slovenski Bistrici se je mnogo mladih Mariborčanov priključilo Dravskim divizijam. Ko je Jugoslavija kapitulirala se jih je večina vrnila, in mnogi so se takoj vključili v organiziranje oboroženega odpora. (Žnidarič,1997,53)

Slika 2: Živina in vozovi
(dostopno na:

https://www.google.com/search?q=vpeta+%C5%BEivina%2Cvozovi&tbm=isch&ved=2ahUKEwim4ZKt65f9AhXQgKQKHATlCoAQ2-cCegQIABAA&oq=vpeta+%C5%BEivina%2Cvozovi&gs_lcp=CgNpbWcQAzoECAAQZoFCAAQgAQ6CAgAEIAEELEDOgsIABCABBCxAxCDAToICAAQsQMqgwE6BAgAEAM6BAgAEB46BwgAEIAEEBhQxwRY50Bg4URoAHAAeACAAXKI AekdkgEEOS4yOJgBAKABAaoBC2d3cy13aXotaW1nsAEAwAEB&sclient=img&ei=u_nsY-aXPNCBkgWky6uACA&bih=442&biw=1088&client=firefox-b-d#imgsrc=yPJ4M0ApQ3OymM ,15.02.2023)

Po zasedbi Maribora je okupator pričel izpeljevati prve ukrepe. Slovenske napise v mestu je zamenjal z nemškimi, prav tako imena ulic, uvedel je policijsko uro, zaprl slovenske šole in uvedel nemške, preganjal je duhovščino ter vse, ki niso ustrezali njihovim merilom ali so jim bili potencialno nevarni. Maribor je tako dajal vedno bolj pristen videz nemškega mesta. Vojaške oblasti so v Mariboru začele prostovoljni nabor zdravih moških med sedemnajstim in tridesetim letom za enote SS. (Schutzstaffel). (Ponudič,2015,12-13)

Slika 3: Zastava schutzstaffela

(dostopno na:<https://nypost.com/2020/01/14/australian-couple-flies-nazi-flag-outside-their-home-sparking-calls-for-a-ban/> , 27.07.2023)

Maribor je kaj hitro postal ne le središče okupatorjeve uprave za okupirano Štajersko, temveč tudi glavno žarišče slovenskega osvobodilnega gibanja. To je bilo posledica mnogih zavednih slovencev, ki niso prenesli okupatorjevih raznarodovalnih ukrepov. V Mariboru je v mesecih priprav na oborožen odpor bilo tudi vodstvo odpora za severovzhodno Slovenijo.(Ponudič,2015,13)

Tudi mladina se je povezovala v razna odporiška gibanja (npr. Skojevci) in tako ustvarila domoljubno in svobodoljubno Osvobodilno fronto (OF).

Slika 4: Token Osvobodilne Fronte

(dostopno na:

<https://en.numista.com/catalogue/photos/yougoslavie/6063cff1affca9.27007405-original.jpg> ,
27.7.2023)

Okupatorjevo nasilje se je vedno bolj stopnjevalo, z najbrutalnejšimi metodami je okupator skušal zatreti vsak najmanjši upor. Izsiljevanje in odgon v internacijo nista zadostovala, zato je okupator posegel po hujših kaznih, ubijanju. Kljub vsemu pa se je vedno več Slovencev pridruževalo partizanom. V prvem in prav tako drugem letu osvobodilne borbe so imeli pohorski partizani ves čas povezavo z Mariborom. Na Pohorju so izvršili vrsto uspešnih akcij. Borba partizanov (Pohorskega bataljona) je imela silen odmev v Mariboru, kljub tragičnemu koncu te borbe, pa so partizanom po vojni na Osankarici na Pohorju v znak spoštovanja postavili spomenik.

Slika 5: Spomenik pri Treh žebljih na Osankarici

(dostopno na: [https://cdn.kme.si/public/images-](https://cdn.kme.si/public/images-cache/740xX/2020/01/04/9f767d7d91aeeed177e375907e6bdf6c/5e0fea0251489/9f767d7d91aeeed177e375907e6bdf6c.jpeg)

[cache/740xX/2020/01/04/9f767d7d91aeeed177e375907e6bdf6c/5e0fea0251489/9f767d7d91aeeed177e375907e6bdf6c.jpeg](https://cdn.kme.si/public/images-cache/740xX/2020/01/04/9f767d7d91aeeed177e375907e6bdf6c/5e0fea0251489/9f767d7d91aeeed177e375907e6bdf6c.jpeg), 1.08.2023)

Osvobodilno gibanje se je močnejše razmahnilo v zimi med letoma 1943 in 1944, to je bilo najbujnejše obdobje v zgodovini Maribora. Mladina je neprestano izvajala sabotaže in tiskala letake. Po Mariboru so bile razpredene kurirske poti in obveščevalne mreže. (Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Mapa 118a; Zgodovina Maribora, France Filipič: Nekaj slik iz zgodovine narodno osvobodilne borbe v Mariboru, str. 3; dalje navajam AMNOM, Mapa 118a, Filipič: Nekaj slik)

Ponovno streljanje talcev se je pričelo konec leta 1944. Za junaki osvobodilne borbe v Mariboru so ležala leta trpljenja in hrabrih dejanj. V tem obdobju je bilo po dolgo časa v Mariboru ponovno slišati slovensko govorico, ljudje pa so pridobivali na samozavesti. Osvoboditev je bila vedno bližje, vendar v zaporih in prostorih gestapa so se še zmeraj vršila strahotna mučenja. Kljub prihodu pomladi svobode, aprilskih toplih dni, so Nemci še zmeraj vršili množične eksekucije ob bombnih lijakih pod Pohorjem. Zapore so praznili, žrtve pa v avtobusih prevažali pod Pohorje. (AMNOM, Mapa 118a, Filipič, Nekaj slik, str. 7)

Beg je kljub temu da se je okupator začel postopoma umikati, vseeno terjal mnoge žrtve. Maribor je bil dokončno osvobojen 9. maja leta 1945, sedaj je bil popolnoma drugačen kakor leta 1939. Bil je izmučen, porušen, iznakažen... Bil je prepojen s krvjo talcev in mukami tisočernih trpečih. A bil je ponosen. Mestece je vzgojilo prave borce. (AMNOM, Mapa 118a, Filipič, Nekaj slik, str. 8)

Vojna je zahtevala kar 2.671 smrtnih žrtev (4.8% prebivalstva), v partizanskih enotah pa je padlo 319 oseb. (pst! Maribor 1941–1945, 4)

Slika 6: Maribor 1944

(dostopno na: <https://ww2panorama.org/images/77.jpg>, 1.08.2023)

Moja celotna raziskovalna naloga govori o pomoči zavezniškim vojakom v Mariboru in okolici med 2. svetovno vojno, o okupatorjevi raznarodovalni politiki, nacističnem taborišču za vojne ujetnike Štalag 18D v Mariboru in MRC. V nadaljevanju bom govorila predvsem vzponu nacizma v Mariboru in odnosu okupatorja do civilistov.

1.1 Hipoteze naloge

1. Nacisti odpora v Mariboru niso pričakovali.
- 2.. Odnos nemškega okupatorje do sovjetskih vojnih ujetnikov je bil bolj krut kot odnos do ujetnikov iz vrst zahodnih zaveznikov
3. Na širšem območju Maribora je bilo izvedenih več uspešnih pobegov vojnih ujetnikov.
4. Vloga Slovencev je bila ključnega pomena pri reševanju sestreljenih zavezniških pilotov.

1.2 Metodologija dela

Zbiranje strokovne literature, pregled strokovne literature, analiza obstoječe literature, anketiranje, intervju zaposlenih v MRC, terensko delo, delo z arhivskimi viri.

2 ODZIV MARIBORČANOV NA NEMŠKO OKUPACIJO

Spomladanska nacistično-fašistična okupacija leta 1941 je uresničila nemške, italijanske in madžarske ozemeljske zahteve po slovenskem ozemlju. Končni izid prve svetovne vojne in podpis saintgermainске mirovne pogodbe sta prinesla nemškemu ljudstvu na Štajerskem izjemno razočaranje, v tridesetih letih jih je zajel nacionalizem kot absolutno večinsko gibanje. Nemci v Jugoslaviji so se povezovali v Švabsko-nemški kulturni zvezi (Schwäbisch-deutscher Kulturbund), ta se je pred drugo svetovno vojno navzela ideologije nacizma. Zelo hitro je postalo očitno, da je kulturno prosvetna dejavnost kulturne zveze v Sloveniji le maska, pod katero se nahajajo politična strmenja o širjenju nacističnih konceptov. Priklučitev Avstrije k nemškemu rajhu leta 1938 in pa ustanovitev novih nacističnih, javnih, organiziranih skupnosti ljudi v Gradcu pomladi 1938 ter pozimi 1939, so dale dodaten zagon nacističnemu gibanju na slovenskem Štajerskem.(Žnidarič idr.,2001,15)

Kapitulantski pristop Jugoslavije k trojnemu paktu je bil vzrok velikih demonstracij in ogorčenega prebivalstva, je v kratki aprilski vojni 1941 hitro sledilo razbitje Jugoslavije. Enote 51. korpusa 2.nemške armade so na Štajerskem delu bojišča brez težav prišle mimo Dravske divizije 7.jugoslovanske armade in v le nekaj dneh zasedle celotno območje slovenske štajerske ter uvedle kratkotrajno nemško vojaško upravo. Že 14.aprila istega leta je nemško vojaško upravo zamenjala oblast šefa civilne uprave. Ta sistem je Nemčija pred tem že uvedla v Alzaciji, Lotaringiji in v Luksemburgu. Nacisti so bili mnenja, da je te dežele potrebno čim hitreje pripraviti na popolno vključitev v nemški rajh. Hitler je na ta položaj postavil državnega namestnika in pokrajinskega vodjo dr. Sigfrieda Uiberreitherja iz Gradca.(Žnidarič idr.,2001,16)

Slika 7: Dr.Sigfried Uiberreither

(dostopno na:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/96/Sigfried_Uiberreither.PNG, 4.02.2024)

Šef civilne uprave je imel zelo velike pristojnosti, večje kot jih je imel v vlogi državnega namestnika na avstrijskem Štajerskem. Neposredno podrejen je bil le Hitlerju, bil je tudi edini zakonodajalec na Spodnjem Štajerskem. Na slovenskem Štajerskem so zakoni in odredbe osrednjih organov nemške državne uprave veljali le kadar jih je s posebno odredbo ali razglasom v uradnem listu izrecno vpeljal šef civilne uprave. Med pripravljanjem vzpostavitve civilne uprave v slovenski Štajerski, so se v Gradcu dogovorili, da bodo iz praktičnih razlogov še nekaj časa obdržali okraje kot teritorialne enote. Šef civilne uprave dr. Uiberreither je prav zato še pred svojim prihodom v Maribor imenoval na sedeže okrajnih načelstev politične komisarje. Ti so bili v občinah zadolženi za postavljanje novih županov za svoje delo pa so odgovarjali le Uiberreitherju samemu. (Žnidarič idr.,2001,18)

2.1 Razkosanje slovenskega ozemlja

Slovenijo so okupirale ker štiri fašistične države: Nemčija, Kraljevina Italija, Kraljevina Madžarska in v majhni meri Neodvisna država Hrvaška.. Po Hitlerjevi delitvi države, brez posvetovanja z drugimi okupatorji, v njegovih Smernicah za razdelitev Jugoslavije, noben narod ni ostal skupaj v eni upravni enoti, tako je bila Slovenija razdeljena med tri različne okupatorje-nemškega, italijanskega in madžarskega.

Največji del je pripadal Nemcem, v svoji lasti so imeli Štajersko, severni del Dolenjske, Gorenjsko, Mežiško dolino, dravograjsko območje in severozahodni del Prekmurja. Upravno enoto je nemški okupator razdelil na dve upravni enoti, Spodnjo Štajersko in Spodnjo Koroško. Spodnja Štajerska je bila razširjena južno s središčem v Mariboru ter priključena v Gau Steiermark oz. Štajersko, Spodnja Koroška pa je zajemala severni del Kranjske z mejo ob Savi na najbolj južnem delu severno od Ljubljane pri Črnučah in je spadala v Gau Kaernten oz. Koroško. (Krajnc,2016,9)

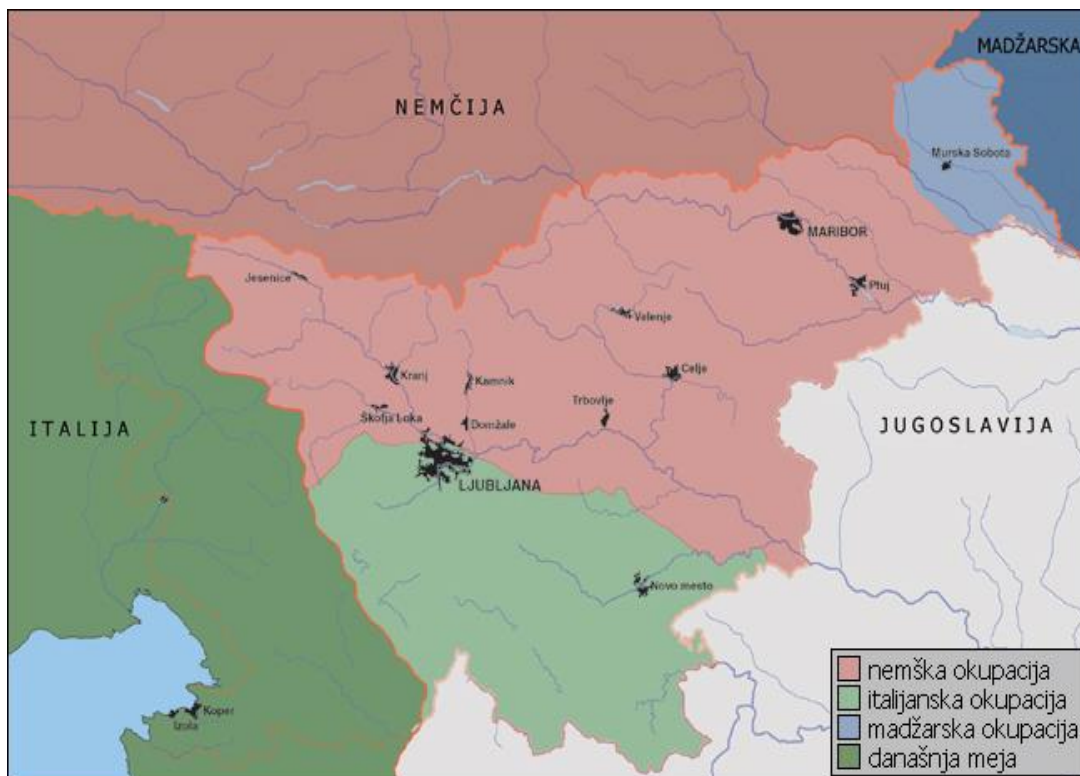
Slika 8: Slovensko ozemlje med drugo svetovno vojno

(dostopno na:

https://www.google.com/search?q=slovinci+med+drugo+svetovno+vojno&rlz=1CAUBRP_e nSI979SI979&sxsrf=ALiCzsamusZbimWdHPLRfIDUHWNwQxGzzw:1672240731975&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiWnLuWzpz8AhXyRPEDHceiC18Q_AUoAXoECAEQAw&biw=1080&bih=556&dpr=1.78#imgsrc=D2iZoYSbONcrhM&imgdii=JY76BkjZ8c1nnM, 28.12.2022)

Na zasedenih območjih se je hitro vzpostavila civilna uprava. Takšna uprava naj bi trajala le do formalne priključitve, kar naj bi se zgodilo že 1. oktobra 1941, ko bi bilo rešeno t. i. 'slovensko vprašanje'. Priključitev so dvakrat preložili, nato pa zaradi vedno slabših razmer na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem do formalnopravne priključitve sploh ni prišlo, sedeži civilne uprave pa so se prenesli izven države.

Italiji je Hitler prisodil večino Notranjske, večino Dolenjske ter Ljubljano. Italijanski okupator je bil edini, ki je svoje novo zasedeno območje obdržal v eni sami upravni enoti, Ljubljanski pokrajini s središčem v Ljubljanski kotlini. 3. maja 1941 je prvi slovensko ozemlje formalno priključil svojemu, predvideno zaradi nenaklonjenega razporeditve v Ljubljani. Madžarski okupator je dobil večino Prekmurja. Svoje ozemlje je upravno zelo hitro združil z bližnjima madžarskima županijama Vas in Zala. (Ferenc, 2006, 71–72)

Slika 9: Razdelitev slovenskega ozemlja med drugo svetovno vojno

(dostopno na: https://www2.arnes.si/~dkramz/zgodovina_4_svarog/8233.html, 4.02.2024)

2.2 Prihod nemcev in vzpostavitev nemške uprave v Mariboru

Že pred prihodom Nemcev in vzpostavitvi nemške uprave so glavnine jugoslovanske vojske v Mariboru oblast prevzeli kulturbundovci. Po prihodu nemške vojske pa je Maribor postal sedež stalne garnizijske enote. Med 6. in 9. aprilom 1941 pa je zaradi preteklih dogodkov veliko zavedenih Slovencev, še posebej izobražencev zapustilo Maribor. To se je dogajalo tudi zaradi nemških vdorov v stanovanja ter zapiranjem tistih, ki so bili na že vnaprej pripravljenih spiskih Nemcev osovraženih oseb. Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko, doktor Sigfried Uibereither in njegov delovni štab so v Maribor prispeli 14. aprila 1941. Sigfried si je svoj sedež uredil v prostorih tedanje Državne realne gimnazije na Trgu generala Maistra v Mariboru, pozneje 15. novembra 1941 pa je svoj sedež preselil v Gradec. Vsi slovenski napisi so bili do njegovega prihoda odstranjeni, dr. Uibereither pa je doživel navdušen sprejem slovenskih Nemcev. (Peklar, 2014, 25)

Upravno je bil Maribor razdeljen na mestno okrožje ter na okrožje, sestavljeno iz delov bivših obkrajnih načelstev Maribora-levi in desno breg, med tem ko so bili deli občin Kamnica, Košaki, Hoče in Limbuš priključeni okrožju Maribor-podeželje. Nemci so na lokalni ravni postavili politične komisarje, v Mariboru je bil komisar Fritz Knaus. Okupatorji so uvajali svoje policijske režime, mariborski okupator je uvedel svoj režim, ta je bil razdeljen na tri veje: varnostna policija z varnostno službo in redarstveno policijo. Varnostna policija z varnostno službo se je dalje delila na tajno policijo ali gestapo, kriminalno policijo in varnostno službo. Naloga tajne policije/gestapa je bila izslediti vse nasprotnike nacizma, sprva je bil vodja Walter Mauchlet, kasneje pa sta ga nasledila Georg Umpfenbach ter Erwin Rusche. Sedež gestapa je bil na sedanji Kolodvorski ulici 4, le ta urad pa je pozneje, ko se je začelo narodno osvobodilno gibanje, odkril največ upornikov saj je gestapo imel že pred okupacijo v mestu med Nemci in nemškutarji razširjeno mrežo podpornikov in vohunov. Naloga kriminalne policije je bila preprečevanje kriminala, sedež le te je bil na sedanji Partizanski cesti, njen vodja pa je bil Fritz Glass. (Povzeto po Peklar, 2014,26–29)

V Mariboru je deloval tudi Urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem, ta je bil pristojen za upravljanje zaplenjenega premoženja, naseljevanje Nemcev in preseljevanje Slovencev. Okupator je Spodnjo Štajersko kmalu razdelil na še dodatnih pet podeželjskih okrožji: Brežice, Ptuj, Celje, Trbovlje in Maribor-podeželje ter mestno okrožje Maribor. Okrožja so bila razdeljena na občine, vsaka je imela svojega župana. Mestno okrožje Maribor so razdelili na osem krajev, vendar se to ni nikoli uveljavilo. Ti so bili postavljeni s strani političnih komisarjev, le ti so bili odgovorni šefu civilne uprave. Ta je v uradnem listu Verordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark (v nadaljevanju VAZSt) izdajal odredbe za okupacijsko območje: *»Šef civilne uprave vzpostavi /.../ v okrajih Marburg, Pettau in Cilli pa političnega komisarja. Ti komisarji bodo postavili nove župane, oblast starih županov se bo ukinila.«* (VAZSt, Odredba št. 1). Kot že omenjeno je Uiberreither za političnega komisarja določil Fritz Knausa, le ta pa je pozneje postal župan okupacijskega okrožja Maribor mesto.

2.3 Okupatorjeva raznarodovalna politika

Namen vseh okupatorjev je bilo uničenje slovenskega naroda kot etnične enote, ni šlo za fizično uničenje Slovencev temveč zato, da bi izginili kot narod. Raznarodovalni program je nastal glede na osnovno teorijo o treh slojih slovenskega prebivalstva: Narodno zavedni Slovenci, Narodno mešani Vindišarji ter Nemci. Cilj programa je bil izgon Slovencev ter čim hitrejša ponemčevanje Vindišarjev. Program je imel tri bistvene korake:

- 1.množičen izgon Slovencev,
- 2.množična naselitev Nemcev,
- 3.hitro ter celovito ponemčevanje tistega domačega prebivalstva, ki bi ostalo.

Slika 10: Okupacija slovenskega ozemlja

(Dostopno na:

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fsl.wikipedia.org%2Fwiki%2FOkupacija_slovenskega_ozemlja&psig=AOvVaw0xw0OTD5ruC7EEDZ4O_ROJ&ust=1703512775232000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBIQjRxqFwoTCOikteGdqIMDFQAAAAAdAAAAABAD , 24.12.2024 ob 15.05)

Glede na smernice za odstranitev tujerodnih elementov, ki jih je aprila 1941 v Celovcu in Mariboru podpisal Heinrich Himmler (Ferenc, 2010, 106), naj bi v petih mesecih izgnali vsakega tretjega Slovenca, ki je takrat živel na nemško zasedenem območju. Izgon naj bi v glavnem zajel štiri vrste ljudi:

1. Nemcem osovražene osebe-izobražence in zelo vplivne, narodnozavedne ljudi;

2. Tiste, ki so se na območje priselili po letu 1941;

3. obmejno prebivalstvo

4. Tiste, ki se ne bi prijavi v raznarodovalni organizaciji oz. jih vanjo ne bi sprejeli.

Izgnali so približno 80.000 ljudi, pri tem upoštevamo tudi tiste, ki so pobegnili na italijansko ozemlje na lastno iniciativo, ter vse tiste partizane in talce, ki jih okupator v njegovih smernicah ni predvideval. (Povzeto po Ferenc, 2010, str. 107).

Himmler je sklenil izgnance poslati v Srbijo-pozneje tudi Hrvaško, Bosno in Nemčijo, razlog za množičen izgon Slovencev pa je bil tudi pridobivanje ozemlja za nemške priseljence, teh so nameravali naseliti enega za tri izgnane Slovence oz. 80.000 ljudi-uspelo pa jim je naseliti le 16.000 Nemcev, in sicer večinsko na obmejna območja, kot sta Posavje in Obsotelje. Okupatorjev namen je bil obkoliti Slovence z nemškim jezikom in kulturo, ter tako zagotoviti njihovo postopno ponemčenje.

Obstajali sta dve smeri germanizacije. Prva je bila nasilno in načrtno uničevanje vsega, kar bi ohranjalo narodno zavest Slovencev, tj. »Umvolkung«, druga pa sistematično uveljavljanje tistega, kar bi deželi dajalo nemški videz in spreminjalo narodno sestavo prebivalstva. Ukrepi kot uničevanje slovenskega tiska, zaplemba slovenskega premoženja, odpravljanje slovenskih organizacij in društev ter ponemčevanje osebnih in krajevnih imen, uvedba nemških šol in vrtcev ter raznarodovalnih organizacij, prepoved molitev v slovenščini in tečaji nemščine so si sledili drug za drugim (VAZSt, Odredba o okrepitvi nemške narodnosti na Spodnjem Štajerskem, št. 8, str. 29)

Življenja Slovencev so nadzirali tako daleč, da so določali primerne in neprimerne praznike. (VAZSt, Odredba o začasni ureditvi praznikov na Spodnjem Štajerskem, št. 15, str. 103–104)

Želeli so doseči umik slovenskega jezika pred nemškim in to jim je tudi uspelo.

Slika 11: Naj utihne slovenska beseda

(dostopno na: <https://nova24tv.si/wp-content/uploads/2023/03/EU-zeli-na-spletu-omejevati-svobodo-govora.png>, 4.02.2024)

Pri germanizaciji so se močno zanašali tudi na slovenske Nemce, ki so na našem območju živeli že pred vojno. Ti so se združevali v društvo Kulturbund, ki je na začetku Nemcem zelo pomagalo. Pozneje pa so namesto njega ustanovili t.i. Steirischer Heimatbund oz. Štajersko domovinsko zvezo, ki je imela vodilno vlogo pri ponemčevanju ljudstva. Ustanavljali so vedno več ponemčevalnih društev, kot je bil npr. ženski RAD (Weiblicher Reichsarbeitsdienst), v okviru katerega so nemške ženske na Slovenskem ustanovljale taborišča, pomagale na kmetijah in organizirale ure petja in iger.

Italijanski okupator se je na področju raznarodovanja od nemškega okupatorja ekstremno razlikoval. Njegovi ukrepi so bili počasnejši in manj kruti, kar je bila glede na skelapnje večine posledica nezadovoljivih rezultatov raznarodovanja v Primorju in Istri. Osnovel je eno samo upravno enoto, t. i. Ljubljansko pokrajino, ki jo je kmalu po okupaciji priključil svojemu ozemlju.

Izhodišče njegovega raznarodovalnega programa je bila dvojezičnost, usmeril pa se je predvsem na mladino(za razliko od nemškega okupatorja,italijanski ni vsiljeval le italjinščine). V ta namen je ustanovil posebne fašistične organizacije. 13. aprila 1941 so

razpustili vse do takrat obstojne politične organizacije, vendar pa so upoštevali slovenske kulturne in posvetne organizacije, kot so bili gledališče, šolski sistem, sodstvo in delno celo upravo. Tukaj se je kazala velika razlika med nacističnim in fašističnim okupatorjem.

S strani italijanskega okupatorja je bil ustanovljen sosvet oz. konzulat pri visokem komisarju Emiliu Grazioliu, v katerega so bili vključeni t.i. produktivni Slovenci, ki naj ne bi bili protifašistično usmerjeni.

Na ta način si je fašistični okupator hotel pridobiti naklonjenost slovencev. Ko so se ti ukrepi sfižili, so se razmere v Ljubljani vedno bolj zaostrovale. Predlagan je bil sistem, podoben nacističnemu, z množičnimi izgoni, kolonizacijo in hitro italijanizacijo kulture, le tega pa zaradi vojnih razmer nikoli niso uvedli. (Krajnc, 2016, str. 15)

3 TABORIŠČE ZA VOJNE UJETNIKE STALAG XVIII-D

V sklopu številnih raznarodovalnih ukrepov okupatorja je bilo v Mariboru ustanovljeno taborišče za vojne ujetnike - Štalag 18D oz. Stalag XVIII D15, znano tudi kot Stalag 306-Stammlager (taborišča za moštva). Ustanovljeno je bilo takoj po kapitulaciji jugoslovanske vojske, obsegalo je širše območje nekdanje meljske vojašnice in carinskega skladišča. (Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Zapis ob razstavi oz. prenovi muzeja in spominskega centra Štalag 18D, str. 1; dalje navajam AMNOM, Zapis ob razstavi)

Taborišče je bilo v dokumentih nemške vrhovne komande prvič omenjeno 1. junija 1941, takrat je bilo v njem nastanjenih 3838 jugoslovanskih in 208 britanskih vojnih ujetnikov. Mesec dni pozneje, 1. julija 1941, je bilo v ujetniškem taborišču kar 2257 Britancev in le 2220 Jugoslovancev. Med julijem in septembrom 1941 je okupator v taborišče pripeljal še 6987 francoskih vojnih ujetnikov, število britanskih pa je naraslo na 3532, jugoslovanskih vojnih ujetnikov je v Mariboru bilo le še 22.

Nemška vojaška komanda se je za razselitev jugoslovanskih vojnih ujetnikov, nadomeščenih s francoskimi, odločila zaradi nevarnosti, da bi se Jugoslovani množično vključevali v odporniško gibanje. (AMNOM, Zapis ob razstavi, str. 1)

Stalag XVIII D se 1. oktobra 1942 še zadnjič omenja kot samostojno ujetniško taborišče. Za tem je postalo podružnica taborišča Stalag XVIII B, ki so ga 3. oktobra 1942 nemške oblasti preselile iz Špitala na Dravi (Spittal an der Drau) v Wagno. V to taborišče je bila premeščena tudi velika večina vojnih ujetnikov iz Maribora. Pomladi 1943 so taborišče Stalag XVIII B preselili v Puppung v Zgornjo Avstrijo, delovne komande, ki so ostale v Mariboru, pa je po novem upravljal komanda taborišča Stalag XVIII A iz Wolfsberga na avstrijskem Koroškem. (AMNOM, Zapis ob razstavi, str. 3)

Stalag XVIII D je najbolj znan po brutalnem in nečloveškem odnosu do sovjetskih vojakov. V obdobju med septembrom in decembrom 1941 so nacisti v Stalag XVIII D pripeljali 1432 sovjetskih vojnih ujetnikov. Do 1. januarja 1942 jih je bilo v taborišču že 5192. Zaradi izčrpanosti, podhranjenosti in nemogočih bivalnih razmer (več kot 5000 mož ni imelo lastne kuhinje, sanitarij in so spali na golih tleh), je izbruhnila epidemija tifusa. Večina sovjetskih

vojnih ujetnikov je v nečloveških razmerah umrla. Od 5192 jih je 1. aprila 1942 ostalo le še 171. (AMNOM, Zapis ob razstavi, str. 1)

Slika 12: Vagon, ki je prevažal vojne ujetnike

(dostopno na: <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQCBKvBTf4ymD3mogszROfrQYoptVY3cecd7w&usqp=CAU>, 6.02.2024)

Ko so se razmere v taborišču stabilizirale, je večina vojnih ujetnikov bila primorana sprejeti delo v mariborskih tovarnah, gradnjo in obnovi cest, železnice, gradbenih delih, odstranjevanju ruševin in neaktiviranih bomb, med “najsrečnejšimi” so bili tisti, ki so bili dodeljeni na kmetije. V taborišču so ostali le najbolj izčrpani in bolni vojni ujetniki. Razmere, v katerih so morali živeti sovjetski vojni ujetniki v Mariboru, so se po grozovitosti primerjale z razmerami v najhujših nacističnih koncentracijskih taboriščih Dachau, Auschwitzu, Mauthausnu in drugih. Ujetniki so bili sestradani, stražarji, so jih sadistično pretepali. Mariborčani, ki so iz dneva v dan, iz meseca v mesec doživljali njihovo trpljenje, so jim skušali pomagati, štruce kruha, ki jih je za sovjetske vojne ujetnike na skrivaj dajala lastnica majhne trgovine v Melju, so morda komu rešile življenje. Ujetnikom so jih nosili trije jugoslovanski vojni ujetniki, Srbi, zdravniki v ujetniškem taborišču. Druga Mariborčanka je pri svojih znancih zbirala denar in z njim kupovala tobak ter kruh za sovjetske vojne ujetnike. (AMNOM, Zapis ob razstavi, str. 2)

4 POBEGI IZ UJETNIŠTVA

bég¹ -a m (ê)

1. hitro umikanje iz strahu, pred nevarnostjo: pognati se, spustiti se v beg; zapoditi sovražnika v beg; divji, paničen beg; beg v gozdove; pren. beg pred samim seboj

// **rešitev iz neugodnih razmer:** beg iz zapora; knjiž. beg iz stvarnosti, od življenja

- publ. zločinec je na begu *ga še niso prijeli* (SSKJ,2014)

4.1 Aretacije in deportacije

V Mariboru so prve aretacije Slovencev začeli izvajati v noči 10. april 1941, prvi večji sklop aretacij pa je bil izpeljan 15. aprila, ko se je v zaporu znašlo kar 300

ljudi. V drugi polovici maja 1942 je bilo v zbirnem taborišču v meljski vojašnici

1.415 zapornikov, med njimi kar 492 Mariborčanov, od tega 41 žensk. Nekaj sto

prebivalcev Maribora na okupatorjevih spiskih, se je pravočasno umaknilo, večinsko v Ljubljano. Ker so hitre in množične aretacije kmalu zapolnile vse zapore, so začeli ustanavljati zbirna taborišča za slovenske izgnance. Med prvimi je bilo tisto v meljski vojašnici. Režim v zbirnih taboriščih je bil zelo podoben režimu nacističnih koncentracijskih taborišč lažje stopnje. Aretirance, zlasti izobražence (teh je bilo največ), so nacisti zasmehovali in poniževali. (Žnidarič,1997,79-81)

4.2 Vojni ujetniki

V bližini Maribora, v ujetniškem taborišču Stalag XVIII D so bili ameriški, novo zelandski, britanski in avstralski vojni ujetniki. Ujetniki tega taborišča so prisilno obnavljali magistralno cesto približno 11 kilometrov severno od Maribora. Obnavljali so jo vsak dan, na delo pa so jih vozili z vlakom. Ujetniki so imeli tudi svojega predstavnika, ki je imel pravico dogovarjanja z vodjo taborišča o čemerkoli in zadolžen je bil za izražanje mnenj ujetnikov. Dogovarjali so se npr. o tem, ali bi lahko ujetniki dobili nove uniforme, kakšne so razmere s hrano, higieno... Ujetniki so bili izredno redoljubni in kadar so dobili novega člana, ki je bil ni ustrezal njihovim standardom, so ga prepričali v sledenje njihovim redoljubnim navadam, tako so ohranjali svoj ponos. (Churches,2000,5-20)

4.3 Ralph Churches

V tem taborišču je bil tudi avstralski vojak Ralph Churches, ki je bil zajet v Grčiji.

Kot eden redkih se je odločil, da se gre boriti v zaveznikove vrste.. Ko so ga zajeli v Grčiji in pripeljali v Maribor, je po dveh letih kot vojni ujetnik, začel razmišljati o pobegu. Pobegniti je želel predvsem zaradi svojega ponosa in pa pogrešanja svoje žene.. Nekaj ljudi je že poskusilo ulti, vendar nikomur ni uspelo. Kazen,

ki so jo doživeli je bila, da so bili deležni bolj stroge discipline in osamitve. Churches si je priskrbel zemljevid Jugoslavije in kompas, nato se je pri stražarjih in častnikih naučil nemško. V skladu z Ženevsko konvencijo so si lahko ujetniki sami izbirali svojega vodjo. Ko so izbrali Churchesa, je ta bil deležen večje naklonjenosti stražarjev. Poslušal je novice in slišal za partizane, ki so jih nacisti imenovali komunistična sodrga. Ti partizani so nacistom na jugu povzročali precejšnje težave. Uvidel je, da bi se mu morda splačalo spoprijateljiti s slovenskimi domačini in partizani. Leta 1943 so jih premestili v Maribor, da bi preizkusili spretnosti ujetnikov pri gradnji železnice. Nastanil so jih v mestu, njihovo delovišče pa je bilo kakšnih 19 km zahodno od južnega brega Drave.(Churches,2000,30-31)

Spomladi leta 1944 so začele prihajati novice o partizanskih napadih v krogu 80 kilometrov okoli Maribora. Churches je vedel, da mora pohiteti. Takrat je prebival v taborišču v Ožbaltu in v Maribor je odhajal enkrat tedensko z vlakom. Les Laws je uspel prepričati delovodjo, da bi delavci delali bolje, če bi imeli ves čas dostop do pitne vode. Delovodja je sprejel zamisel in Lesova naloga je postala hoja z dvema lesenima vedrima 400 metrov v gozd po vodo, kmalu je vzpostavil prijateljske odnose z slovensko družino v čuvajski hišici.(Churches,2000,33-35)

Les je prav tako kot Churchesa zanimala resnica o partizanih. Želela sta vedeti ali so partizani zares domoljubi, ali pa so, kot so trdili Nemci, hudodelski izmečki. Dogovorila sta se, da si bosta delila informacije in, da morajo njuni načrti ostati v tajnosti. V tem času je Churches dobil še eno dodatno zadolžitev, postal je nadzornik Rdečega križa, zadolžen za njihove pošiljke v taborišču. Ko so v njegovo pisarno prihajali nadzorniki iz drugih taborišč, je z njimi govoril in tako izvedel mnogo koristnih stvari.(Churches,2000,40-42)

Partizani so takrat napadali vse bolj pogosto ter uspešno in tamkajšnji Slovenci so postajali vse bolj odkrito nespoštljivi do nemških gospodarjev. Churches se je odločil pobegniti v avgustu tudi če do takrat še ne bi vzpostavil stika s partizani. V

avgustu je zorelo sadje in žito, tako si je Churches uspešno skril nahrbtnik s paketom Rdečega križa. Skrbel je, da je bila njegova uniforma in obutev v popolnem stanju. Izdelal si je ošiljeno pokrivalo v stilu pripadnikov Rommlovega afriškega korpusa. S tem je želel nekoliko germanizirati svojo sicer britansko uniformo. Upal je, da se bo lahko varno gibal po območju. Prav tako je obvladal nemščino v pogovornem dunajskem narečju in pisanje v gotici.(Churches,2000,33-34)

4.4 Vranov let v svobodo

V začetku julija so Churchesovi sojetniki pričeli omenjati civilista, ki je prihajal na delovišče. Prihajal se je pogovarjati s stražniki, nato izpuhtel. Churches je ugibal, da je ta skrivnostni mož Slovenec, kajti čeprav je bila njegova nemščina tekoča in pogovorno breznapačna, je vsebovala lahko zaznavno slovensko izreko. Tega moža so klicali "nagli Harry". Čez nekaj dni se je Les Laws vrnil s presenetljivo novico. "Nagli Harry" ni bil prosilec za cigarete, bil je sorodnik mlade gospodinje iz hiše, od koder so dobivali vodo, ime mu je bilo Anton in bil je partizanski agent. Lesa je nagovoril v tihi nemščini, ko je le ta prihajal z vodo. Izvedel je za njegovo željo, navezati osebni stik s partizani. Povedal mu je, da se ima namen naslednji dan sestati s tremi partizani v gošči nekaj sto metrov stran. Laws ga je smel tja pospremiti.(Churches,2000,34-35)

Naslednji dan se je Laws vrnil s sestanka in povedal, da so ti partizani nedvomno vojaki. Sicer so bili zelo barvno oblečeni, vendar so imeli s sabo brzostrelke in ročne granate. Bili so izvidniki v pripravi močnega napada, do katerega naj bi prišlo čez tri tedne, le 35 kilometrov proč od taborišča. Tako sta Laws in Churches dobila svoj "dan D". Odločila sta se, da bosta s seboj vzamela še šest jetnikov iz njune barake. Pobeg skupine več kot sedmih jetnikov, je bil takrat obravnavan kot množični pobeg in kaznovan s smrtno kaznijo. Pripravili so si nahrbtnike s hrano za štirinajst dni. Naključnega torkovega večera jih je Anton obvestil, naj bodo v pripravljenosti saj so zadeve začele potekati. (Churches,2000,35-45)

Z Antonom so se dogovorili, da se dobijo ob štirih popoldne pri koči. Od tam naj bi jih odpeljal v Lovrenc na Pohorju, ki so ga Partizani zavzeli in ga zadržali za 24 ur. Sedem ujetnikov se je uspešno izmuznilo, razen Churchesa. Ta je naletel stražarja, le tega pa je podkupil s cigareto in spretno lažjo, da gre na kmetijo po jajca za večerjo. (Churches,2000,46-47)

Dobre tri kilometre so hitro hodili v hrib pod toplim soncem, preden so se ustavili, da so si slekli uniforme. Do Lovrenca so morali priti še pred nočjo, prav tako pa so se morali izogibati kmetij z lajajočimi psi. Ko so se zvečer ob sedmih približevali cilju je na njihovo pot skočil mlad mož v nemški uniformi in zavpil "Stoj!". Churchesu se je odvalil kamen od srca, kajti če bi bila uniforma prava, bi zaklical "Stehen bleiben" ali kakšen drug nemški ukaz. Anton jih je predstavil. Prišli so k partizanom, na pokrivalu so ti imeli rdečo peterokrako zvezdo. (Churches,2000,49)

Šli so naprej, na vsakih sto metrov so jih ustavljali in legitimirali. Njihova varnost je bila torej dobro organizirana. Hitro so prišli na makadamsko cesto in v mestece Lovrenc na Pohorju. Churches in ostali so bili zelo začudeni, ko so videli mlade ženske v uniformah, bile so partizanke. (Churches,2000,50)

Partizani so bili v Lovrencu le 24 ur in v tem kratkem času so zasedli občino. Vaščanom so predstavljali svetlo komunistično prihodnost. Churches je zapisal, da so bili dobro izurjeni gverilci, ki nikdar niso pozabili, da je njihova vojna v resnici vojna stalnih premikov. Vedeli so, da je mnogo lažje zavzeti mestece, kot pa ga braniti pred močnimi in maščevalnimi nacisti. Postregli so jim s hrano. Churches in njegovi pajdaši so se spraševali po najhitrejši možni poti, da pridejo v južno Italijo, med zavezniške sile. (Churches,2000,53)

Po večerji se je Churchesu porodila ideja o osvoboditvi preostalih 80 ujetnikov. Partizanom je razložil, da je taborišče osamljeno, stražarji so srednjih let in oboroženi z orožjem iz prve svetovne vojne. Potreboval je tolmača, saj partizani niso govorili nemško. Partizani so se odločili, da bodo akcijo osvoboditve teh ujetnikov izvedli, ampak le

pod pogojem, da jih spremljajo Churches in še kakšen od ujetnikov, ki bodo preprečili vsesplošno paniko.(Churches,2000,54)

Churches se je zahvalil in izbral Lesa Lawsa za spremstvo. Nato je predlagal še osvoboditev devetih britanskih vojnih ujetnikov, ki so bili na taboriščni kmetiji varovani s samo enim stražnikom. Odločili so se, da bodo akcijo izpeljali naslednji dan ob 8. uri na delovišču, kar je pomenilo, da so se morali iz Lovrenca odpraviti ob 5.30 uri. Pojedli so zajtrk in se odpravili na pot, nato so jih odpeljali h glavni koloni na čelu katere sta jezdila dva poročnika na konju. Vračali so se po isti poti po kateri so dan pred tem prispeli v Lovrenc. Poveljnik, ki jih je vodil, jih je ob zori razdelil v skupine po deset in vodil od goščave do goščave. Nato je priletela štoklja, ki je opravičila takšno taktiko. (Churches,2000,56-58)

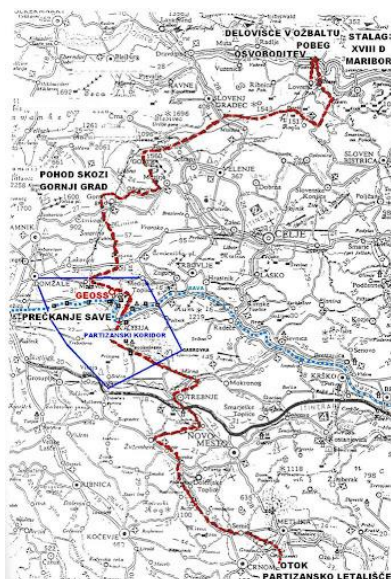
Partizani so na železniški progi razporedili svoje enote v varno kritje in zaščito pred morebitnim presenečenjem. Pet minut pred osmo so se vsi polegli v upanju, da jih nihče ne bi opazil. Ob dveh minutah čez osmo je pripeljal vlak in se ustavil. Izstopili so stražarji, ujetniki in civilisti. Stražar je strojevodji sporočil, da je vse v redu in vlak je odpeljal. Poveljnik partizanov je tiho zažvižgal in Churches je prikimal. V naslednji sekundi je partizanski poveljnik glasno zažvižgal in vsi partizani so skočili na noge in začeli vpiti »roke gor« v nemščini, italijanščini in slovenščini. Churches je nosil široki avstralski klobuk, da so ga sojetniki prepoznali in naglo so se povzpeli k njemu. Na stražarje je v nemščini vpil, naj ne ukrenejo ničesar in ubogajo. Operacija je uspela.

Churches in Laws sta pozivala stražarje, naj ubogajo in izročijo orožje. Dve minuti po žvižgu so že bili v goščavi.(Churches,2000,58-59)

Znova je sledil ukaz »naprej« in odkorakali so dalje po goščavi. Churches je opazil, da se niso vračali po enaki poti in na to opozoril, partizan mu je povedal, da morajo nadoknaditi osem ur, ki so jih izgubili z akcijo. Po štirih urah so prišli do kmetije. Z akcijo so osvobodili 79 ujetnikov, zajeli osem stražarjev in štiri civiliste. Ujetnike so morali pomiriti, ker so mislili, da so padli v roke »komunističnim banditom«, ki jih bodo ubili. Poleg tega so bili primorani v štirih urah prehoditi 20 kilometrov.(Churches,2000,59-61)

Niso vedeli, kam jih bodo peljali partizani, vendar so se zavedali, da bodo, kot izurjeni gverilci, izbirali čim bolj nevarne in nedostopne poti. To je bilo pričakovati tudi zaradi vidika varnosti. Niso bili niti trideset kilometrov oddaljeni od Maribora, ta pa je bil preblizu meji tretjega rajha. Vedel je, da bodo Nemci zahtevali povračilo. Njegovo predvidevanje je kaj kmalu potrdil partizanski poveljnik in odpravili so se dalje, brez, da bi se vsi najedli. Gibali so se po še višjih in težje dostopnih predelih. (Churches, 2000, 61-62)

V gozdovih severozahodno od Slovenske Bistrice so se ustavili na partizanski javki, kjer jih je pričakalo pet partizanov z devetimi britanskimi vojnimi ujetniki s kmetije. Partizanska reševalna skupina je zgrešila smer in najprej osvobodila bližnje taborišče z desetimi Francozi. Razdelili so jim puške, ki so jih zaplenili zjutraj, uniform niso imeli in naborniki so se morali zadovoljiti s tem, da so si na uniformo pripeli rdečo zvezdo, dokler sovražniku ne ukradejo uniform. (Churches, 2000, 62-63)

Slika 13: Pot pobega Vranov let v svobodo

(dostopno na: https://lh3.googleusercontent.com/proxy/Z8taLTy8UZBISf-MkayZecgJnherj_tXXgHROOSK5CtDSSDfOUY5cjyiaYTJSn2R9jcexXVe4K4bnBlrbBmBRR6gi_wM9NjHT_V_GWsTMjkFcESEjKlu2veTchjppGiILioVLRE6PTRGDzpLpz8, 6.02.2024)

Večina ujetnikov ponoči ni bila dobro oblečena, komaj so čakali na jutro in Sonce. Pojedli so močnik in ob sedmih je bila kolona dvestotih mož ponovno na poti. Usmerili so se v gozd. Prčkali so veliko potokov in hodili po gozdu, vendar hvaležni so bili za kritje, saj so slišali, preletavanje nemška izvidniških letal. Dopoldne so prehodili okoli 12 kilometrov. Vse je teklo po načrtu.(Churches,2000,64)

Srečali so se s člani slavnega Lackovega odreda. Ti so se pomešali s partizani in si izmenjali novice. Churchesu so dodelili osemnajstletnega tolmača, ki je govoril spodobno nemščino. Ta ga je predstavil resnemu redkobesednemu možu, ki jih je skupaj s skupino devetih partizanov vodil po poti. Churches je šele 27 let pozneje izvedel njegovo pravo ime. Vsi partizani so se namreč bojevali po psevdonimi. Njegov nadimek je bil Švejk. Bil je komisar čete.(Churches,2000,65-66)

Njihove bivše stražarje so prisilili, da so si izmenjali obleke z najslabše oblečenimi ujetniki. Ko je sonce zašlo so bili pripravljeni na ponoven odhod. Povedali so jim, da bodo hodili večinoma ponoči in izpustili civiliste in stražarje. Ko je padel mrak, so odšli po griču navzdol, v pomoč jim je bila luna, ki je osvetljevala pot. Ob zori so prišli na veliko kmetijo, kjer jih je čakal zajtrk. Churches je naročil svoji skupini, naj bo dosegljiva na klic in se odpravil na pogovor z vodjo pohoda. Pogovarjala sta se o načrtih. S Frančkom (tolmačem) so se usedli za pravi vojaški zemljevid in proučevali možnosti. Bili so približno dvanajst kilometrov jugozahodno od Slovenj Gradca. Zavedali so se, da se ne bodo nikoli mogli povsem izogniti vojaškim silam, redkokdaj bodo več kot šestnajst kilometrov oddaljeni od najbližje nemške postojanke. Med prečkanjem cest bodo pogosto od sovražnika oddaljeni le nekaj metrov. Zato so morali svoje čete razdeliti na manjše skupine po deset vojakov in zanesljivo vodjo. Churches se je vrnil k svoji skupini in jih razdelil v skupine ter določil vodje. (Churches,2000,66-67)

Churches in Franček sta se odpravila proti kmetiji. Tam ju je čakalo presenečenje, zavezan civilist, ki je bil zaloten pri vohunjenju za Nemce. Dodelili so jim ga, da ga odpeljejo v varne, južnejše kraje. Churchesa je civilist rotal naj ga izpusti, češ da je bil samo nesporazum in da ga ni bolj lojalnega Slovenca od njega. Churches ga je zavrnil, češ da to ni njegova stvar in da

bodo o tem odločali partizani. Ob zori so na hitro pozajtrkovali in krenili do naslednje kmetije, kjer so zaspali. Po nekaj minutah spanca, je Churchesa zbudil Franček in mu povedal, da je jetnik zbežal. Zaradi strahu, da jih bo izdal, so hitro pojedli kosilo in krenili na pot. Hodili so po bolj odprtih in sončnih poteh. Kljub utrujenosti njihovega spremstva, so jih z boka vedno varovali partizani.(Churches,2000,68-71)

Vse to pa ni spremenilo dejstva, da bi sovražnik v neposrednem spopadu premagal partizane. Vedno so morali biti pripravljeni na takojšen premik. Prišel kurir s sporočilom, takoj je zaslišal besedo, ki je v naslednjih dneh postala stalnica »Gremo«. Fritz se je preveč približal, da bi lahko počivali. Zvečer so prispeli na kmetijo s pogledom na veliko dolino z reko. Družina na kmetiji je bila zelo radovedna od kod tako velika skupina Angležev, z lahkoto so govorili slovensko in nemško. Odpravili so se na pot, prebrodili plitvo reko, ki je bila široka osem metrov in jo varno prebrodili. Hodili so po luninem svitu in uzrli moten obris kmetije. Kmetiji so pošiljali signale vendar niso dobili odgovora. Dva partizana so postali v izvidnico, ko so zaslišali glas iz teme »Wer da!« (kdo je tam). Niso se oglasili zato so Nemci ponovili svoj klic. Sto teles se je vrglo na tla in izzivalno odgovorilo »Partizan«. S kmetije se je nato zaslišal plašen trepetajoč klic »partisan« in hkrati dolg rafal iz strojnice. Partizani so začeli streljati, znašli so se sredi spopada in sto mož brez vojaških izkušenj je zgrabila panika. Franček jim je v Nemščini zaklical naj se umaknejo, kar so tudi storili. Komisar je partizanom naročil naj nadaljujejo boj, Churchesu pa, naj zbere svoje moštvo v gozdu, petsto metrov navzdol. Churchesovi možje niso čakali na povelje in v Churchesov klicu »Ne bežite, ne razkropite se« zignorirali, zbežali so. Ko jih je Churches nekaj našel, je eden izmed ujetnikov začel vpiti, naj se oblikuje bataljon čez pet minut. Tistih nekaj fricev je bilo bolj prestrašenih kot oni sami in počasi so se zbrali. Manjkali so še samo štirje vojaki, ki so jih bili primorani zapustiti tam. Vodja ga je negotovo obvestil, da bodo morali do naslednjega varnega območja hoditi celo noč in precej jutrišnjega dneva. S pospešenimi koraki so hodili okoli tri ure, ko je prišel poročat eden izmed kurirjev. Izvedeli so, da so partizani napadli Nemce v bližini Celja, zato so bili tukaj sorazmerno varni. Bili so v gričih severno od Mozirja. Partizani so sovražnikom zadali hude izgube.(Churches,2000,73-76)

Bili so le 60 kilometrov oddaljeni od Ljubljane, na območju, ki so ga imeli za varnega. Na svobodi so bili že štiri dni. Z izjemo kratkega srečanja s sovražniki je njihov pobeg potekal gladko. Komisar je Churchesa opozoril, da je bilo območje, ki so ga prečkali, lažje prehodno, ker ni strateško pomembno in ga sovražnik ni nadziral preveč podrobno. Teren po katerem bodo sedaj hodili je drugačen, območje je preprejeno s strateško pomembnimi cestami in železnicami, polno je sovražnikovih postojank in nemških patrulj. Churches se je dogovoril s Švejkom, da ne bo ves čas ob njem, gibal se bo ob koloni. Naslednji dan so se gibali v hitrem maršu in srečali vojake v bojnih britanskih uniformah. Med njimi je bil major.(Churches,2000,76-80)

Churches si je nato drznil vprašati kako bodo prečkali reko Savo, vprašanje je naletelo na odgovor »tega vam žal ne moremo povedati«. Partizani so bili največji improvizatorji v vojni. Ponovno se je znočilo in odpravili so se na pot. Bili so le slaba dva kilometra oddaljeni od najbližje točke na Savi, ki bi jo naj tisti dan prečkali. Da bi prikrili njihov prihod, so kmetje ob deseti uri zvečer začeli preko Save voditi dve skupini konj, oddaljenih med seboj pol kilometra. Zbiranje konj in spuščanje v reko je povzročilo kar precej zmede in hrupa. Ko so prispeli do Save, sta Laws in Churches vodila vsak svojo skupino do dveh čolnov z veslači. Ken Carson (vojni ujetnik) se je zamaskiral v civilista in vodil konja skozi reko.Churches pa je vendar naletel na problem, takoj ko je prva skupina prečkala reko, so jih partizani želeli odpeljati. Churches se je nato v polomljeni slovenščini uspelo sporazumeti s partizani. Preštevali so vojne ujetnike in noben ni manjkal. Kmalu so prišli na kmetijo, kjer so jim postregli. Od tam so Churchesa želeli poslati na Dunaj, saj je obvladal nemščino v pogovornem Dunajskem narečju, a ponudbo je zavrnil.(Churches,2000,80-95)

Naslednji dan so se odpravili proti Semiču, vasi na meji s Hrvaško, ki je imela vojaško letališče, da bi jih poslali v južno Italijo. Zgrajene pristajalne steze so čez dan zakamuflirali. Nekaj dni so prebili v tamkajšnji zaprti osnovno šoli. Ponoči so jih vkrcali na letalo, kar je bila velik podvig saj jih je do takrat kakih ducat že letelo z letalom. Vse so jih varno poslali v južno Italijo, le eno letalo je imelo težave z motorjem in je polet preložilo za 3 dni.(Churches,2000,81-110)

5 USODA SESTRELJENIH PILOTOV V OKOLICI MARIBORA

V drugi svetovni vojni je bilo na slovenskem ozemlju sestreljenih in uničenih ogromno letal, tako nemški kot zavezniških. Nemci so izgubili 115 letal in 108 letalcev, od tega se jih je približno šest ubilo. To je pa v primerjavi z izgubo, ki so jo doživeli zahodni zavezniki, malo, s slovenskega neba je bilo sestreljenih 244 bombnikov in kar 806 letalcev. Ogromno se jih je rešilo in se vrnilo med partizane, nekateri pa niso imeli te sreče in so pristali v rokah Nemcev ali bili celo ubiti. Med vojno so pomagali tudi kmetje in ostali prebivalci mest ter vasi vendar samo, ko so skrivali in reševali ranjence ali pobegle vojake iz taborišč. (Žgajnar, 2012)

Slika 14: Partizanska zvezda tretje stopnje

(dostopno na: <https://www.bolha.com/image-w920x690/odlikovanja-medalje/pz-3-partizanska-zvezda-tretje-stopnje-slika-16915643.jpg>, 6.02.2024)

5.1 Slovenci na strani zaveznikov

V boju proti okupatorju se je v Jugoslaviji, do sredine leta 1943, kot najmočnejša sila uveljavljala partizanska vojska. To so uvideli tudi zahodni zavezniki, zato so postopoma povečevali pozornost posvečeno Titovim partizanom. Začetek sodelovanja je tesno povezan z misijami oziroma britanskimi odposlanci v Titovem Vrhovnem štabu. Neposredno

sodelovanje je bilo vzpostavljeno, ko je v glavni štab slovenskih partizanov, konec junija 1943, prišla zavezniška misija z majorjem Williamom Jonesom na čelu. Zaradi kapitulacije Italije, razbitja četniških sil in razorožitve italijanskih divizij so na Turjaku naznanili začetek novega obdobja. Zdravila, streliva in orožja, ki so jih prinašala zavezniška letala so partizanom omogočala ubraniti in osvoboditi mnoga območja. Prav ta pa so omogočila tesnejša sodelovanja med zavezniki in partizani. Osvobojena ozemlja so bila zelo pomembna za pobegle vojne ujetnike in letalske ponesrečence, ki so bili sestreljeni nad slovenskim ozemljem, tam so jim ljudje nudili pomoč. Kasneje so v osvobojeno Belo krajino prihajali ne samo domači temveč tudi ubežniki in ponesrečenci iz Avstrije, Hrvaške, Italije in Madžarske. Po kapitulaciji Italije je prihajalo največ Britancev, Rusov, Poljakov in Čehov. Slovensko ozemlje je bilo takrat eno izmed glavnih rešitev. Mnogi partizani, tamkajšnji prebivalci in zavezniki so prišlekem nudili oskrbo in pomoč pri vrnitvi domov. Zavezniki, tako Rusi in Angleži kot Američani, so bili deležni velikega spoštovanja med Slovenci. Podarjali so predvsem veliko prijateljstvo do vzhodnih zaveznikov, Rdeče armade in Sovjetske zveze, ki je trdno stala na strani partizanov. (Žgajnar, 2012,17-25)

5.2 Prvi letalski napad na Maribor

Kljub temu da se je komaj leta 1944 pričela večja zavezniška letalska ofenziva na Nemčijo, do takrat beležimo že kar nekaj letalskih napadov. Po trditvah mestne uprave Maribor, so leta 1943 zabeležili kar 14 letalskih alarmov, kljub temu da so bili sproženi mnogi alarmi so Nemci upali, da Anglo-Američani bombardiranja ne bodo izvedli. Napad je bil prav zaradi tega popolno presenečenje.

Leto kasneje je nad Maribor priletelo 22 lovcev in 29 zavezniških bombnikov. Napadali so industrijske objekte, njihova tarča pa je bila letalska tovarna Werk Tezno. V roku šestih minut napada so bombniki odvrgli kar 30 rušilnih, 206 srednjih in 40 lahkih bomb. Nemcem je uspelo sestreliti le nekaj letal, od tega en lovec. Po predvidevanjih je bil na krovu poročnik Meredith, ki je s padalom pristal blizu Ludranskega Vrha, na žalost se ni uspel rešiti. Prav tako je blizu Sv. Lenarta padlo letalo, katerega pilot je najverjetneje bil Horace Hanes. Njemu

se uspelo rešiti in iti med partizane. Mnoge priče opisujejo strašne posledice in veliko žrtev tega napada.

Pa nemških poročilih so nad Ptujem bila sestreljena še tri letala, posadko so zajeli nasprotniki. Zavezniki so nekaj dni po tem ponovno napadli Maribor. Uničenje, ki so ga povzročili bombniki, pa je bilo ogromno, smrtnih žrtev pa kar 57. (Žganjar,2012,50)

5.3 Tri nemška letala na tleh

Slovenski partizani so potrdili, da so ameriška letala z neba sestrelila kar sedem nemških lovcev, obveščevalno poročilo dokazuje, da je bilo 2. aprila, med Radohovo in Škofjo strmoglavljeno nasprotnikovo letalo. En član posadke je bil huje poškodovan, za ostalih sedem padalcev pa ne vedo kje so pristali. Dan za tem je padel aeroplan v Zaborštu.

Nepoškodovan pilot je takrat uspešno prečkal mejo (nemško-italijansko demarkacijsko črto). (Žganjar,2012,202)

5.4 Zadet nad Dunajem

Nemški topovi so 21. 8. 1944, po napadu na Dunajsko Novo mesto, sestrelili letalo, ki so ga imenovali »Ice Cold Katie«. Sprva so bili mnjenja, da bo letalo zmoglo vrnitev v bazo vendar je po preletenem večjem delu slovenskega ozemlja zelo hitro začelo izgubljati višino in hitrost, motorji so odpovedali in letalo je treščilo v dolini Dragonja. Nikoli pa niso izvedeli kaj se je za res zgodilo s posadko.(Žganjar,2012,295)

5.5 Sestreljena nad Slovenskimi goricami in Mariborom

Po bombardiranju Markensdorfa v Avstriji je 120 ameriška zavezniških letal preletelo Ptuj in odvrгло kar 12 bomb. Kaj kmalu za tem je padel štirimotorni bombnik, ki ga je napadla nemška protiletalska obramba. V letalu je bilo deset mož, s padali jih je odskočilo osem, dva pa sta se najverjetneje vrnila med partizane. Ko so teh osem mož našli in prijeli, so jih predali Nemcem v Mariboru. Poročilo pravi, da so se trije letalci ob pristanku poškodovali, in so bili oskrbovani v bolnišnici. Med drugimi pa naj bi še enemu ali celo dvema uspelo pobegniti. (Žganjar,2012, 295-296)

5.6 Pekel nad Štajersko

Zavezniki so septembra na podlagi partizanskih poročil izvedeli, da je v Mariboru močna industrija, ki dela za Nemce. Ta v podzemeljskih tovarnah izdeluje oklepne mine, ležaje za propelerje in nekatere posebne dele za motorje letal. Imeli so okoli 250 in 400 zaposlenih ljudi. V guštanjski tovarni pa so izdelovali osne vzmeti in pancir plošče za tanke. Med drugim so tudi okrepili protiletalsko obrambo v Mariboru. Zato so poslali letalske sile, da uničijo načrte Avstrije. Napadli so ceste, mostove, vlake, skladišča in železnice.

(Žgajnar, 2012, 355-356)

5.7 Pet srečnežev

Novembra 1944 je na stotine ameriških bombnikov ponovno letelo čez Maribor. Ko je večina letal že preletela mesto, se jih je nekaj obrnilo in odvrгло bombe. Protiletalski topovi so enega od bombnikov huje poškodovali, letalo je strmoglavilo na južni strani Maclja, devet članov posadke pa je s padali odskočilo. Dva padalca sta pristala nad naseljem Kupčinji Vrh in partizani ter domačini so ju takoj rešili, dva letalca sta pristala blizu Strmca, pod Bočen in tudi ta dva so uspešno rešili. Za enega izmed članov posadke, ki je izskočil se dolgo ni vedelo kje je pristal, vendar po večdnevnom iskanju so ga partizani le našli na neki kmetiji in ga odpeljali na varno. V istem mesecu sta se zgodili še dve nesreči, kjer sta eksplodirala dva bombnika. Prvo letalo je na tla padlo v bližini Zgornje Voličine, v njem je bilo enajst vojakov, štirje so še zadnjih hip odskočili, ostalih sedem pa je skupaj z letalom zgorelo in treščilo ob tla. Enega od teh štirih Amerkancev so partizani oropali in ubili. Za drugo letalo ni zapisano kje je pristalo, vemo le, da je skupaj bilo dvajset mož. Od tega deset mrtvih, trije rešeni in sedem zajetih s strani Nemcev, ki so jih poslali v taborišče. (Žgajnar, 2012, 395)

5.8 Marec 1945

Ponovno se je dogajalo ogromno napadov na Maribor, Ptuj in njuno okolico. Veliko je bilo smrtnih žrtev, predvsem članov zahodnih zaveznikov in ogromno sestreljenih bombnikov. V okolici Ptuja je eksplodiralo letalo, pilot je umrl a nikoli niso ugotovili njegovega imena. Podobno usodo so doživeli tudi mnogi drugi vojaki. Dogajalo se je pa tudi, da so morali

prisilno pristajati zaradi okvare motorjev. V takih primerih so jih Nemci najpogosteje zajeli in odpeljali v taborišče za vojne ujetnike. 31. marca so ameriška letala bombardirala naftne vrelce na Madžarskem. Ponovno eno od letal ni imelo sreče in je strmoglavilo, vseh devet vojakov pa se je uspešno rešilo.

Proti koncu marca je strmoglavilo letalo v bližini manjšega delavskega taborišča v Zgornji Kungoti. Enega od Američanov sta rešila dva delavca v taborišču in Slovenec. Ta padalec ni imel sreče pri pristajanju saj se je nabodel na vejo drevesa. Čudežno je preživel in bil takoj pripeljan v bolnišnico. Po poročilu naj bi tri moške ujeli dva pa ubili. (Žgajnar, 2012, 522)

Slika 15: Skrivnosti iz zraka

(dostopno na: <https://sire-media-ngcsi.fichub.com/generic/photogallery-photo/208/520501.custom.jpg>, 6.02.2024)

6. MEDNARODNI RAZISKOVALNI CENTER 2. SVETOVNE VOJNE MARIBOR

MRC Maribor je eden izmed najbolj prepoznavnih projektov Veleposlaništva Ruske federacije v zgodovinskem in spominskem pomenu. Na pobudo Veleposlaništva je predsednik Ruske federacije Vladimir Putin odobril ustanovitev MRC Maribor julija leta 2016. Novembra 2017 je MRC že aktivno deloval. Veleposlaništvo je izvedlo učinkovito delo na

vseh ravneh v Sloveniji, povezalo se je z različnimi skupnostmi, organizacijami, znanstvenimi institucijami, veterani, mladino in drugimi partnerji, da je omogočilo izvedbo tega projekta.

Tako je veleposlaništvo omogočilo pridobivanje informacij in odgovorov na morebitna organizacijska, tehnična in pravna vprašanja za vzajemno sprejemanje optimalne rešitve za ustanovitev Mednarodnega raziskovalnega centra druge svetovne vojne. Zgradba nekdanjega nacističnega koncentracijskega taborišča je bila v zasebni lasti in zato je kot rezultat sodelovanja s slovenskimi partnerji, Mestna občina leta 2017 odkupila stavbo od tedanjega lastnika.

Nato je bil dosežen dogovor o dolgoročnem najemu prostorov v velikosti tri tisoč kvadratnih metrov za potrebe MRC Maribor za simbolično ceno (le en evro na leto). Prostori zgradbe so zahtevali prenovo in obnovo, če bi jih želeli uporabljati za zadovoljevanje potreb po izvedbu kulturnih in izobraževalnih vsebin. S skupnimi prizadevanji in sredstvi so prispevali tudi donatorji iz ruskih poslovnih krogov, tako so se izvedla gradbena in sanacijska dela zgradbe in prenova prostorov. Postopoma so nastajali razstavni prostori, prostori za raziskovalne, izobraževalne, informativne dejavnosti in do sedaj je bilo v sodelovanju z veleposlaništvom Ruske federacije v Sloveniji in Ruskim centrom za znanost in kulturo v Sloveniji organiziranih in izpeljanih že šest mednarodnih konferenc, ki so se jih udeležili ugledni znanstveniki, zgodovinarji, vojaški strategji, raziskovalci in drugi javni delavci raziskovalci iz petnajstih držav. (MRC, <https://mrc-maribor.com/mrc-maribor/>, 6.02.2024)

7.INTERVJU Z IZO VERDEL

Muzej je sorazmerna novost v našem kulturnem prostoru. Kako ste zadovoljni z obiskom? ? Smo Slovenci dobri obiskovalci Muzeja?

Veseli smo vseh obiskov, najbolj pa mladine, posebej dijakov. Pogosto nas obiskujejo dijaki Mariborskih srednjih šol predvsem Druge, Prve in Ekonomske gimnazije. Z temi šolami seveda tudi sodelujemo, včasih plus včasih minus. Trenutno so nam z Prve gimnazije sporočili, da ne bodo pripeljali dijakov zaradi rusko-ukrajinskega konflikta. Vsa leta, tudi v

teh časih pa zelo dobro sodelujemo z Ekonomsko gimnazijo. Lani smo na konferenci imeli kar sto dijakov z omenjene gimnazije, šlo je za konferenco človekovih pravic v vojnem stanju. Z obiskom smo seveda zelo zadovoljni, nismo pa še uradno odprti. Smo neprofitni in tudi ko bomo uradno odprti bomo ostali neprofitni tako, da trenutno se najbolj borimo z obstankom in financiranjem. Vedno smo veseli ko nas kdo kontaktira, ko pridejo kakšne manjše skupine, družine in potomci vojnih ujetnikov. Zadovoljni smo, ampak v prihodnje, ko bomo javno odprti pričakujemo več obiska.

Imate občutek, da vas obišče dovolj obiskovalcev? Kaj bi lahko naredili, da bi se obisk še povečal?

Kot že omenjeno največkrat nas obiščejo prav dijaki, zavedamo pa se, da ne moramo imeti prav veliko obiskovalcev dokler ni urejena vsa papirologija. V bistvu mi še nimamo uradno pravno-formalno urejenega statusa, občina je lastnik zgradbe in to je tudi pogoj da delujemo kot zavod. Torej MRC Druge svetovne vojne je zavod, zasebni zavod, plus tega pa deluje še kot muzej. Kot MRC delamo konference, kot muzej pa razstave. Ministerstvo za kulturo moramo zaprositi za status, glede na družbeno-socialne razmere pa je to v tem trenutku malo težje. Sicer smo že v prejšnji vladi zaprosili, vendar so nas premetavali med ministerstvom za šolstvo, saj smo raziskovalni center, in ministerstvom za kulturo, saj imamo razstave. Niso nam ravno naklonjeni, pustijo pa nas pri miru ampak ne smemo delati glasno, javno, ker nas financira prav ministerstvo za kulturo ruske federacije. Rada bi poudarila, da se mi ne ukvarjamo s sedanjimi, aktualnimi zadevami temveč z zgodovinskim obdobjem, ki se giblje okoli druge svetovne vojne. Nismo tukaj za to, da bi ocenjevali in komentirali današnje situacije ampak za to, da ohranjamo zgodovinsko resnico. Absolutno si želimo večjega obiska, prepričani pa smo, da se bo ta povečal, ko dobimo vsa potrebna dovoljenja in bomo javno odprti.

V času pripravljavanja raziskovalne naloge, sem zasledila intervju z enim od pobudnikov, gospodom Vedernjakom, ki je takrat navedel, da še ni urejeno lastništvo muzeja. Je Mestna občina Maribor zgradbo že odkupila?

Ne, to se še vedno ni zgodilo. Mestna občina je lastnica dela zgradbe, vendar ni lastnica samega muzeja ali celotne stavbe. To se najverjetneje tudi ne bo zgodilo, saj bi lahko celotno

zgradbo odkupila že dolgo nazaj. Poudarjam da občina z lastništvom muzeja in raziskovalnega centra res nima nič, smo samostojen zavod, kot sem omenila že prej pa rabimo še pravno-formalno urejen status.

Govoril je o donatorjih, ki bi naj muzeju pomagali pri delovanju? So se ti pojavili?

Vsaki toliko pride kakšna donacija, izključujem torej sedaj te ruske seveda. Kot sem že omenila smo neprofitni, ne pobiramo vstopnine. Vsake toliko se pojavijo kakšni gosti, ki pridejo kot turist v Slovenijo, največkrat so to kakšni Novo Zelandci, Angleži, Avstralci... To so največkrat sinovi oz. zdaj že vnuki vnuki, včasih pa tudi hčere oziroma vnukinje zavezniških vojnih ujetnikov. Kdaj pa kdaj nam le ti dajo donacije ali nam nakažejo kaj denarja. Seveda je samoumevno, da govorimo o malih zneskih. Zadnje take donacije smo bili izjemno veseli, prišla pa je od nemškega društva zgodovinarjev. Lani poleti je prišla ena večja skupina, ki so jo zanimali predvsem pobegi, vranov let, in partizani, donirali so nam tisoč evrov, namesto kot da bi plačali vstopnino, ki je nimamo, so se odločili donirati in to nas je zelo razveselilo. Ampak iz teh zneskov se žal ne moramo financirati, saj jih je hudo premalo.

Muzej je ob odprtju 2014 zbudil veliko pozornosti. Otvoritev so obiskali predsednik Republike Slovenije, gospod Borut Pahor, pa ruski zunanji minister Sergej Lavrov, slovenski zunanji minister, Karel Erjavec, pa župan MO Maribor, Andrej Fistravec. Ali je podpora vseh teh institucij po otvoritvi še bila opazna?

Ne, seveda ni, saj so se vlade menjavale. Karel Erjavec, ki je bil minister in je bil naklonjen ruskemu zunanjemu ministru, ki je tudi otvoril muzej. Pomembno je omeniti da to še ni bil muzej kot tak, vendar samo prvi korak k projektu, dobili smo podporo. Cilj je bil, da se podpiše memorandum med vlado Republike Slovenije in vlado ruske federacije (podpisan je bil leta 2018), kar je odprlo seveda tudi to podpiranje kulturne federacije, kar ima smisel saj smo kulturna ustanova. Ko se je začel ukrajinski konflikt so ta referendum uničili, oziroma ga je slovenska stran prekinila, po mednarodnem pravu pa ga moreta prekiniti obe strani. Ne moram reči, da delujejo proti nam, kot vemo so vedno neke različne struje. Mi smo absolutno nepolitični, vedno smo bili apolitični. V slovenski vladi nam noben ne meče veliko polen pod noge, slovenska vlada nam ne onemogoča ničesar, z izjemo statusa seveda, kar se tega tiče pa tudi mi ne drezamo v osje gnezdo, zakaj bi? Po drugi strani pa moram reči, da nas ruska

federacija še vedno podpira, saj so zelo veseli, ponosni in hvaležni, da smo tu v Mariboru tisti, ki ohranjamo spomin na njihove žrtve. Konec koncev lahko potegnemo vzporednico z rusko kapelico na Vršiču, to je sicer obdobje prve svetovne vojne vendar je tam veliko sovjetskih vojakov umrlo in trpelo zaradi gradnje ceste na Vršič. Mi smo v bistvu spomenik pomnik, največji spomenik žrtvam druge svetovne vojne, ker ko govorimo o številki 5000 sovjetskih vojnih ujetnikov, tukaj umrlih in trpinčenih na grozovit način. Konec koncev ni šlo za koncentracijsko taborišče z plinskimi celicami, ni bilo uničevalno v tem smislu, a v ozadju je vsekakor bilo uničevalno. Te številke tisočih so namensko pustili umirati, in ker ravno mi opominjamo na to, nas zaradi tega podpirajo. Stalagov je bilo veliko, vendar smo mi v bistvu edin tak ohranjen, originalen Stalag v Evropi, in edin tudi na nek način projekt, povezan z Rusijo, ki se v Evropi, kljub razmeram odvija. Ne glede na stanje, mi se ne damo. Omenila si tudi mestno občino Maribor, ta nam je naklonjena, mi spadamo pod urad za kulturo, kot občinski zavod. Sicer tudi z občino še nimamo urejenih vseh formalnih aktov, tukaj smo kot najemnik občine. Župan je sprva želel da plačujemo komercialno najemnino, vendar ko je prišel in si ogledal naše prostore, smo se dogovorili, da bomo plačevali najemnino le takrat ko imamo neke dogodke. Zdaj je dogovorjeno, da plačujemo neko malo nižjo stalno najemnino. Želim povedati, da nam tudi občina veliko gre na roko in z njo dobro sodelujemo. Edino država, zdajšnja vlada, no pa tudi prejšnja, nam ni več tako naklonjena kot nam je bila.

Gospod Vedernjak je v preteklosti navedel, da upa tudi na pomoč s strani Rusije. Ali morda sodelujete s predstavniki Rusije, vam morda finančno pomagajo?

On je to najbrž napovedal pred letom 2020, ko se financiranje začelo. Pred tem so bila donatorska sredstva, ki jih je priskrbelo veleposlaništvo ruske federacije. Pred rusko-ukrajinskim konfliktom sta veleposlaništvo ruske federacije in pa ruski center za znanost in kulturo Ljubljana sodelovala oziroma tudi vodila te projekte, konference in razstave. Po tem smo se mi lepo izoblikovali in dobili prva sredstva, ta dobivamo iz kulturno ruske federacije, to je v bistvu v njihovem letnim proračunu in pogodbo imamo do leta 2027. Velja pa le za delovanje našega zavoda, za organiziranje razstav in konferenc, za karkoli drugega npr. razne obnove in sanacije pa ne.

Kaj pa druge države? V Štalagu so bili tudi drugi ujetniki, ne gre le za Ruse. So pokazale interes po sodelovanju?

Zaenkrat še ne, razen morda ko smo imeli naš največji projekt Vagon spomina, leta 2021. Časni pokrovitelj Borut Pahor, takratni predsednik Republike Slovenije, imel je krasen govor, to je bil eden res takih dogodkov, ko je tudi republika sodelovala. Prišli so tudi veleposlaniki nekaterih drugih držav, med njimi tudi nemški veleposlanik za kulturo. Položil je venec, to ni bila sicer finančna podpora, vendar vseeno so se simbolično poklonili in opravičili za zločine ter s tem pokazali nemško podporo na drugačen način. Glede na to da je Stalag bil razdeljen na dva dela, Russenlager, ti niso bili pod ženevsko konvencijo, in pa na zavezniške vojake, mi imamo logično zelo velik interes po podpori. Finančno se to še ni zgodilo, saj tudi mi nismo dajali mnogo pobud za to, omeniti pa je potrebno, da vsakič ko imamo kakšne večje dogodke povabimo tuja veleposlaništva. V prihodnje si zelo močno želimo sodelovanja z tujimi državami. Najprej naj se zadeve malo umirijo, dolgoročni plani pa zagotovo so, in ko bomo imeli vse statusure urejene, se nameravamo kot zavod prijavljati na evropske razpise, takrat bomo seveda imeli te možnosti. Nameravamo razširiti naše razstave, obstaja še veliko potenciala za nadaljnje raziskave, predvsem o zaveznikih. Takrat bomo računali predvsem na britansko veleposlaništvo, da nam bo pri tem pomagalo.

Prihajajo na obisk obiskovalci iz Rusije (oziroma so prihajali v preteklosti) in drugih evropskih držav, glede na veliko umrlih vojakov iz različnih držav?

Ja, absolutno. Že na splošno v Maribor kot turisti prihajajo Rusi, sklepam da zato, ker so tudi t.i. bivše Terme Maribor v njihovi lasti (Habakuk in podobno). Velika večina teh rusov, ki pridejo v Maribor se ustavijo pri nas in na pokopališču na pobrežju, na obeh krajih zelo pogosto odlagajo rdeče vence. Če moram primerjati, bi rekla da nas obišče približno toliko Rusov kot Slovencev. Tudi iz drugih evropskih držav prihajajo obiskovalci, vendar teh je bistveno manj.

Ali obstajajo načrti za širjenje? V pobudi o ustanovitvi je zapisano, da bi to naj bil »Trikotnik groze« - Železniška postaja Maribor – Carinarnica – Meljska vojašnica.

V takem obsegu zagotovo ne bo, saj je to logistično ta problem zelo kompleksen. Približno 3/4 tega kompleksa kjer se nahajava (MRC Maribor) je občinska last, ostalo pa privatna. Med našim delom in zgradbo preko ceste, katere privatni lastnik oz. delniška družba je Kompas shop, so stari tiri, po katerih so ujetnike pripeljali do sem. Lastnik teh tirov so slovenske železnice, s katerimi imamo pogodbo. Dejansko smo mi najemniki teh tračnic. Če bi imeli željo po izvedbi tega trikotnika, bi mesta občina igrala veliko vlogo. Še zdaj župan pravi, da bi tukaj rad naredil en memorialni center, park, ampak to pomeni, da bi zgradba ponovno morala biti v lasti občine ali države. To so težke teme, sicer pa sta pri stari meljski vojašnici dva spomenika, vmes pa je mnogo drugih zgradb, menim da bi se lahko naredila neka tematska spominska pot, okvirno po tem trikotniku.. Kot zavod so naši plani definitivno da se razširimo in uredimo okolico, seveda v sodelovanju z občino, a tako veliki ne bomo nikoli.

8. DRUŽBENA ODGOVORNOST

V pobudi za odprtje muzeja so pobudniki (Državni zbor RS – Skupina prijateljstva z Rusijo, Ministrstvo za kulturo, Zavod za varstvo kulturne dediščine, Zveza borcev za vrednote NOB, Društvo izgnancev Slovenije, župan MO Maribor ...) zapisali, da imamo ob pripravah na »Maribor – mesto kulture 2012« priložnost, da »uredimo muzej ali spominski park, ki bo mladim generacijam v spomin ali opomin.«

Muzej je že nekaj let odprt, občasno ga obiskujejo šolske skupine in posamezniki, vendar v širši javnosti ni veliko vedenja o njegovem delovanju.

S svojo raziskovalno nalogo sem želela dodati drobec k prepoznavanju tega spominskega parka, muzeja, za katerega osebno menim, da bi ga moral poznati vsak prebivalec našega mesta in širše okolice.

9. ZAKLJUČEK

S pomočjo proučevanja literature, zbranega arhivskega gradiva, raznih dokumentov, poročil, kartotek, člankov in vseh razpoložljivih virov v AMNOM, ZZVKD Slovenije, raznih knjig in drugega, sem lahko potrdila oz. zavrgla štiri hipoteze, ki sem si jih zastavila ob začetku raziskovalne poti.

Maribor je bil v času druge svetovne vojne močno prizadet s strani okupatorja. V našem mestu so se vršili številni raznarodovalni ukrepi in tako je Maribor postal zelo pomembno žarišče narodno osvobodilnega boja na Slovenskem. Nacisti so v začetku aprila, kljub vsem demonstracijam in uporom napadli Jugoslavijo. Maribor so hitro okupirali in mesto so preplavile nacistične zastave s kljukastimi križi, izložbe so bile polne Hitlerjevih slik, mariborski Nemci so se sprehajali po ulicah v suknjičih s kljukastimi križi. Ljudje so želeli zaustaviti prodor sovražnika, zato so porušili mostove čez Dravo. Za potrebe vojske so v Mariboru mobilizirali tudi osebne in tovarne avtomobile, pa tudi vozove in vprežno živino. Nemci so v mestu ostali še dobra štiri leta. Takoj po zasedbi Maribora je okupator pričel uresničevati prve ukrepe in Maribor je začel dajati videz nemškega mesta. Nemške vojaške oblasti v Mariboru so začele prostovoljni nabor za enote SS. V skladu s svojo ideologijo so Nemci pričeli izvajati številne raznarodovalne ukrepe, s katerimi so želeli slovensko besedo utišati. Imena slovenskih ulic so spreminjali v nemška, uvedli so policijsko uro, zapirali so slovenske šole in uvedli nemške, preganjali so duhovščino in vse, ki niso ustrezali njihovim merilom ali kar jim je bilo potencialno nevarno, prav tako so Mariborčane izganjali iz rodne mesta. Značilno je bilo stopnjevanje okupatorjevega nasilja, z najbrutalnejšimi metodami, ki si jih je moč zamisliti, je okupator skušal zadušiti vsak najmanjši upor. Potrdila sem torej svojo prvo hipotezo, Nemci odporniškega gibanja v Mariboru niso pričakovali. Zavedali so se namreč visokega deleža nemškega prebivalstva, zanašali so se na učinkovitost svojih raznarodovalnih ukrepov, ki so bili drugod uspešni. Vendar so precenili ponižnost slovenskega naroda, saj je prišlo do mnogih demonstracij in uporov. Bolj kot so se z različnimi raznarodovalnimi ukrepi trudili zadušiti narodnoosvobodilno gibanje, bolj se je le to razraščalo. Ker izseljevanje in odgon v internacijo nista zadostovala, je okupator začel ubijati. V sklopu izvajanja raznarodovalnih ukrepov je v Mariboru ustanovil kar nekaj

taborišč, eno takšnih je bilo nacistično taborišče za vojne ujetnike Štalag 18D, znano po trpljenju sovjetskih vojnih ujetnikov, ki so bili v njem.

V obdobju med septembrom in decembrom 1941 so nacisti v Stalag XVIII D pripeljali kar 1432 sovjetskih vojnih ujetnikov. Mesec dni pozneje jih je bilo v taborišču že 5192. Zaradi izčrpanosti, podhranjenosti in splošno nemogočih bivalnih razmer, ko več kot 5000 mož ni imelo lastne kuhinje ali sanitarij in ko so spali na golih tleh, je izbruhnila epidemija tifusa. Večina sovjetskih vojnih ujetnikov je v nečloveških razmerah umrla. Ko so se razmere v taborišču ustalile, je večina vojnih ujetnikov morala sprejeti delo v mariborskih tovarnah, pri gradnji in obnovi cest, železnice, gradbenih delih, odstranjevanju ruševin in neaktiviranih bomb. Razmere, v katerih so morali živeti sovjetski vojni ujetniki v Mariboru, se po grozovitosti niso prav nič razlikovale od razmer v najhujših nacističnih koncentracijskih taboriščih Dachau, Auschwitzu, Mauthausnu in drugih. Ujetniki so bili sestradani. Stražarji, razen redkih izjem, so jih sadistično pretepali. Vsako noč so ujetniki množično umirali, in to potrjuje moja druga hipotezo, odnos nemškega okupatorja do sovjetskih vojnih ujetnikov je bil bolj krut kot odnos do ujetnikov iz vrst zahodnih zaveznikov.

Akcija Vranov let ohranja spomin na osvoboditev zavezniških vojnih ujetnikov in letalcev v času Narodno osvobodilnega gibanja. Gre za najbolj množičen pobeg v času druge svetovne vojne, in osvoboditev 87 zavezniških vojnih ujetnikov iz Stalag XVIII D v Mariboru, ki sta ga organizirala ujetnika Ralph F. Churches in Les Laws. Uspešno izvedena akcija Vranov let v svobodo in pa intervju z Izo Verdel potrjujeta tretjo hipotezo, na širšem območju Maribora je bilo izvedenih več uspešnih pobegov vojnih ujetnikov, le ti so ubežali s pomočjo partizanov in dobrodušnih domačinov Lovrenca na Pohorju, ki so jim dovolili prenočevanja v njihovih kmetijah.

V drugi svetovni vojni je bilo na slovenskem ozemlju sestreljenih in uničenih ogromno letal, tako nemški kot zavezniških. Nemci so izgubili 115 letal in 108 letalcev, od tega se jih je približno šest ubilo. To je pa v primerjavi z izgubo, ki so jo doživeli zahodni zavezniki, malo, s slovenskega neba je bilo sestreljenih 244 bombnikov in kar 806 letalcev. Ogromno se jih je rešilo in se vrnilo med partizane, nekateri pa niso imeli te sreče in so pristali v rokah Nemcev ali bili celo ubiti. Med vojno so pomagali tudi kmetje in ostali prebivalci mest ter vasi vendar samo, ko so skrivali in reševali ranjence ali pobegle vojake iz taborišč. To vključno z

intervjujem in ogledom MRC Maribor potrjuje mojo četrto in hkrati zadnjo hipotezo, vloga Slovencev je bila ključnega pomena pri reševanju sestreljenih zavezniških pilotov.

Srčno upam, da bralec te raziskovalne naloge občuti bolečino, ki so je bili deležni vojni ujetniki, da se vživi v njihovo kožo in se zaveda kakšno srečo imamo, kako težko jim je bilo ubežati, in kako hudo je bilo tistim, ki jim ni uspelo. Gre za temno obdobje človeške zgodovine, ki je pogosto pozabljeno. Pomembno je, da se na napakah učimo, zgodovina naj se ne bi ponavljala, a kljub katastrofi med letoma 1941 in 1945 se svet še zmeraj spušča v vojne.

6 10. VIRI IN LITERATURA

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Mapa 118a: Zgodovina Maribora.

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Zapis ob razstavi oz. prenovi muzeja in spominskega centra Štalag 18D.

Churches, R.(2000) Vranov let v svobodo. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije; Grafex

Ferenc, T. (2006) Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1: razkosanje inaneksionizem. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.

Ferenc, T. (2010) Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 2: raznarodovanje. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.

Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. (2016). Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <http://www.fran.si/>

Krajnc, Š. (2016). Odziv Mariborčanov na nemško okupacijo [Raziskovalna naloga]. Prva gimnazija Maribor. https://zpm-mb.si/wp-content/uploads/2016/06/S%C5%A0_Zgodovina_Odziv_maribor%C4%8Danov_na_nem%C5%A1ko.pdf

MRC Maribor (12.4.2021) <https://mrc-maribor.com/mrc-maribor/>. [Citirano 6.02.2024].

Peklar, A.(2014) Gestapo v Mariboru [diplomsko delo]. Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino. [Citirano 6.02.2024]. <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=43948>

Ponudič, H. (2015). Štalag 18D! [Raziskovalna naloga]. II. gimnazija Maribor. https://zpm-mb.si/wp-content/uploads/2015/06/S%C5%A0_INTER_NKD_ZGO_%C5%A0talag_18D.pdf

Pst! Maribor 1941-1945. Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2., Dopolnjena in Deloma prenovljena izd., (2014) Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.fran.si.>

VAZSt, Odredba o okrepitvi nemške narodnosti na Spodnjem Štajerskem, št. 8

VAZSt, Odredba o začasni ureditvi praznikov na Spodnjem Štajerskem, št. 15

Žganjar, M. (2012) Zlomljena Krila: Reševanje Zavezniških Letalcev Na Slovenskem Med Drugo Svetovno Vojno. Zveza Združenj Borcev Za Vrednote NOB Slovenije.

Žnidarič, M. (1997) Do pekla in nazaj.. Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941-1945. Muzej narodne osvoboditve Maribor.

Žnidarič, M. idr. (2001) Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941-1945

PRILOGE

Uspešni pobegi iz taborišča Stalag XVIII D (306) v Mariboru Успешные побеги из лагеря Шталаг XVIII D (306) в Мариборе Successful escapes from the Stalag XVIII D (306) camp in Maribor

Manj znana je zgodba novozelandskega ujetnika Johna Denvirja. Kot pripadnik 20. bataljona (Cantenbury – Otago) je bil januarja 1941 poslan v Egipt. Po daljšem vojaškem urjenju je dobil čin desetnika in bil marca 1941 s svojim bataljonom poslan v Grčijo. Toda že 26. aprila 1941 so ga z večino njegovega bataljona zajeli Nemci. Junija 1941 je po daljši poti končal kot vojni ujetnik v taborišču v Mariboru, iz katerega pa je 19. septembra 1941 pobegnil skupaj z dvema sojetnikoma. Toda zgolj po tednu dni so ga v Zagrebu ujeli ustaši in ga predali Nemcem, ti pa so ga vrnili v taborišče v Mariboru, kjer so ga kaznovali s tremi tedni samice. Kljub vsemu je Denvir že 9. decembra z dvema sojetnikoma ponovno pobegnil in se s pomočjo železničarjev, ki so bili vključeni v Osvobodilno fronto (OF), 6. januarja 1942 pridružil partizanom. Kot borec 1. bataljona Krimskega odreda se je 18. septembra 1942 udeležil napada na postojanke bele garde v Begunjah, Dobcu in Bezuljaku, kjer je bil dvakrat ranjen v roko. Oktobra 1942 je bil John Denvir – Frenk mitraljezec v 2. bataljonu 4. brigade Ljubo Šerčer. Sodeloval je v vseh težkih spopadih te brigade, vključno z boji pri Pradežu oktobra 1942, kjer je njegova enota zasegla prvi težki mitraljez. Pozimi 1942/43 je kot komandir čete sodeloval v napadih Šerčerjeve brigade na Dobe, Otave, Turjak, Škocjan, Runarsko in Št. Vid. Julija 1943 je zaradi hrabrosti in sposobnosti napredoval v namestnika poveljnika 2. bataljona Šerčerjeve brigade, konec avgusta pa je postal komandant istega bataljona. 2. septembra 1943 je bil v bitki v okolici Kravave Peči hudo ranjen in zato poslan na zdravljenje na jug Italije. Zaradi hrabrosti, discipline in tovarišstva mu je Vrhovni štab Narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (NOV in POJ) podelil čin poročnika. V prepričanju, da je bil ustreljen med begom februarja 1942, pa ga je medtem novozelandska vojska razglasila za mrtvega. Šele januarja 1943 je njegovo delovanje med slovenskimi partizani postalo znano tudi na Novi Zelandiji. Po zdravljenju v Italiji se je pridružil enoti 133, ki je organizirala britansko pomoč jugoslovanskim partizanom. Medtem so ga v novozelandski vojski povišali v narednika, po vrnitvi na Novo Zelandijo pa je bil povišan v podporočnika. Za svoje zasluge je Denvir že med vojno kot edini Novozelanec prejel sovjetsko medaljo za hrabrost. Domov se je vrnil junija 1944 in bil zaradi ran, ki jih je dobil med vojno, že septembra demobiliziran. Leta 1955 se je vrnil v Slovenijo, kjer je bil odlikovan s številnimi medaljami za svoje medvojne zasluge. Ponovno je obiskal Jugoslavijo leta 1967 ob snidenju borcev njegovega bataljona. Umrli je 11. marca 1973 v Blenheimu na Novi Zelandiji.

Менее известна история пленного из Новой Зеландии Джона Денвира. В составе 20-го батальона (Кентенбери – Отаго) в январе 1941 года был отправлен в Египет. После долгой военной подготовки он получил чин капрала и в марте 1941 года вместе со своим батальоном был отправлен в Грецию. Но уже 26 апреля 1941 года он вместе с большей частью своего батальона попал в плен к немцам. В июне 1941 года после долгого путешествия он оказался военнопленным в лагере в Мариборе, из которого сбежал 19 сентября 1941 года вместе с двумя другими заключенными. Но всего через неделю он был схвачен усташами в Загребе и передан немцам, которые вернули его в лагерь в Мариборе, где он был приговорен к трем неделям одиночного заключения. Тем не менее 9 декабря Дenvir снова сбежал с двумя заключенными и с помощью железнодорожников, участвовавших в «Освободительном Фронте» (ОФ), присоединился к партизанам 6 января 1942 года. В качестве бойца 1-го батальона Крымского отряда 18 сентября 1942 года участвовал в атаке домобранских (белогвардейских) постов в Бегунье, Добце и Безульке, где был дважды ранен в руку. В октябре 1942 года Джон Дenvir – Френк был пулеметчиком 2-го батальона 4-й бригады Лjубо Шерцера. Он участвовал во всех тяжелых боях этой бригады, в том числе в боях при Прадее в октябре 1942 года, где его подразделение захватило первый крупнокалиберный пулемет. Зимой 1942/43 года в качестве командира роты он участвовал в атаках бригады Шерцера на Добе, Оттаву, Турьяк, Шкоцян, Рунарско и Шентвид. В июле 1943 года, благодаря своему мужеству и способностям, он был назначен заместителем командира 2-го батальона бригады Шерцера, а в конце августа стал командиром этого же батальона. 2 сентября 1943 года он был тяжело ранен в бою у Криваве Печи и был отправлен на лечение в южную Италию. За мужество, дисциплину и дух товарищества Верховный штаб Национально-освободительной армии и партизанские отряды Югославии (НОА и ПОЮ) присвоили ему звание лейтенанта. Тем временем новозеландская армия, полагая, что он был застрелен во время побега в феврале 1942 года, объявила его погибшим. Лишь в январе 1943 года о его деятельности среди словенских партизан стало известно в Новой Зеландии. После лечения в Италии он присоединился к отряду 133, который организовал британскую помощь югославским партизанам. Тем временем он получил звание сержанта в новозеландской армии, а после возвращения в Новую Зеландию получил звание лейтенанта. За свои заслуги Дenvir был единственным новозеландцем, получившим советскую медаль за отвагу во время войны. Он вернулся домой в июне 1944 года и был демобилизован в сентябре из-за ран, полученных во время войны. В 1955 году он вернулся в Словению, где был награжден многочисленными медалями за заслуги перед войной. Он снова посетил Югославию в 1967 году на встрече бойцов своего батальона. Он умер 11 марта 1973 года в Бленхейме, Новая Зеландия.

Less well known is the story of New Zealand POW John Denvir who was sent to Egypt in January 1941 as a member of the 20th Battalion (Cantenbury – Otago). After a long military training, he received the rank of corporal and was sent to Greece in March 1941 with his battalion. But as early as April 26, 1941, he was captured by the Germans with most of his battalion. In June 1941, after a long journey, he ended up as a POW in a camp in Maribor, from which he escaped on September 19, 1941, together with two inmates. But only a week later, he was captured by the Ustasas in Zagreb and handed over to the Germans, who returned him to a camp in Maribor, where he was sentenced to three weeks in solitary confinement. Nevertheless, on December 9, Denvir escaped again with two inmates and, with the help of the railroad workers involved in the Liberation Front (OF), joined the partisans on January 6, 1942. As a fighter of the 1st Battalion of the Crimean Detachment, on September 18, 1942, he took part in the attack on the White Guard posts in Begunje, Dobec and Bezuljak, where he was twice wounded in the arm. In October 1942, John Denvir – Frenk was a machine gunner in the 2nd Battalion of the 4th Brigade Ljubo Šerčer. He took part in all the heavy fighting of this brigade, including the battles at Pradez in October 1942, where his unit seized the first heavy machine gun. In the winter of 1942/43, as a unit commander, he took part in the attacks of the Šerčer Brigade on Dobe, Otave, Turjak, Škocjan, Runarsko and Št. Vid. In July 1943, due to his courage and ability, he was promoted to deputy commander of the 2nd Battalion of the Šerčer Brigade, and at the end of August he became commander of the same battalion. On September 2, 1943, he was severely wounded in a battle near Kravava Peč and was therefore sent for treatment to southern Italy. Due to his courage, discipline and comradeship, the Supreme Headquarters of the National Liberation Army and partisan detachments of Yugoslavia (NOV and POJ) awarded him the rank of lieutenant. Believing he had been shot during his escape in February 1942, meanwhile, the New Zealand army declared him dead. It was not until January 1943 that his activities among Slovene partisans became known in New Zealand. After treatment in Italy, he joined Unit 133, which organised British aid to Yugoslav partisans. For his services, Denvir was the only New Zealander to receive a Soviet medal for bravery during the war. He returned home in June 1944 and was demobilised in September due to wounds he received during the war. In 1955 he returned to Slovenia, where he was awarded numerous medals for his military merits. He visited Yugoslavia again in 1967 at a meeting of his battalion's fighters. He died on March 11, 1973, in Blenheim, New Zealand.

Slika 16: Uspešni pobegi iz Stalag XVIII D v Mariboru (Vir slike: Iza Verdel)

		Francozi / Французы / French	Srbi / Сербы / Serbs	Angličani / Англичане / Englishmen	Poljaki / Польски / Poles	Skupaj / Всего / Total Number	Uporaba ujetniške sile v delovno namembnost / Пленные, привлеченные в качестве рабочей силы / Use of POW for Working Purposes
01.	Oficirji / Офицеры / Officers	-	6	-	-	6	2855
06.	Vojaki / Солдаты / Soldiers	-	3832	208	-	4040	Srbov / Сербов / Serbs
1941	Civilisti / Гражданские / Civilians	-	-	-	-	-	

		Francozi / Французы / French	Angličani / Англичане / Englishmen	Belgijski / Бельгийцы / Belgians	Poljaki / Польски / Poles	Jugovzhodni predeli zunaj Angli- je / Юго-восточные регионы за пределами Англии / South-East Area Outside England	Sovjetska zveza / Советский Союз / Soviet Union	Skupaj / Всего / Total Number	Uporaba ujetniške sile v delovno namembnost / Пленные, привлеченные в качестве рабочей силы / Use of POW for Working Purposes
01.07.41	-	2257	-	-	-	2220	-	4477	нет данных
01.08.41	-	3515	-	-	-	51	-	3566	3138
01.09.41	6978	3532	-	-	-	22	-	10532	10101
01.10.41	7064	3526	-	-	-	19	-	10609	9937
01.12.41	6869	3514	-	-	-	9	1432	11824	9704
01.01.42	6891	3509	-	-	-	9	5192	15601	9580
01.02.42	6872	3496	-	-	-	8	4472	14848	9581
01.02.42	6872	3496	-	-	-	9	171	10313	9313
01.04.42	6598	3535	-	-	-	9	-	10135	9353
01.05.42	6594	3532	-	-	-	9	-	10127	933
01.06.42	6591	3527	-	-	-	3	-	9505	8871
01.08.42	6554	2942	-	-	-	3	-	9375	6570
01.09.42	6526	2846	-	-	-	2	2450	11444	10900
01.10.42	6180	2812	-	-	-	-	-	-	-

Vir: Bundesarchiv Freiburg (BA-MAL), Vgl. Bestandsmeldungen OKW/Abt. Kgl. bzw. Chef KDW, RW 6/v. 184, 450. / Источник: Федеральный архив Фрайбург (BA-MAL), Vgl. Bestandsmeldungen OKW/Abt. Kgl. bzw. Chef KDW, RW 6/v. 184, 450.
Source: Bundesarchiv Freiburg (BA-MAL), Vgl. Bestandsmeldungen OKW/Abt. Kgl. bzw. Chef KDW, RW 6/v. 184, 450.

Slika 17: Primerjava števila ujetnikov različnih narodnosti skozi mesece (Vir slike: Iza Verdel)